BAVO RESEARCH:

DE ONVERDEELDE STAD... EN HAAR GEWILLIGE BEULEN

Zeven essays over Transvaal, stadsontwikkeling en aanverwante kwesties

Inhoudstafel

4 **INTRODUCTIE**

5 **GEVANGEN IN DE DROOM VAN EEN ONVERDEELDE STAD**

25 **DONKERE WOLKEN PAKKEN ZICH SAMEN BOVEN DEN HAAG**

37 ***WHAT'S THE COLOUR OF MONEY?***

55 ***SIT BACK...* VOOR ALLES WORDT GEZORGD!**

73 **DE VRIJE MARKTSOCIALIST**

83 **EEN OMMEKEER IN TRANSVAAL?** ***NOBODY SAID IT WAS GOING TO BE EASY...***

101 **CONCLUSIE: KIEZEN VOOR HET ONMOGELIJKE!**

'De onverdeelde stad... en haar gewillige beulen' kwam tot stand als discussiedocument binnen het programma *'De stad, de kloof en de regels'*. Dit programma werd opgezet door *Stroom haags centrum voor beeldende kunst* als een kritisch platform bij de lopende herstructureringsprocessen in de Haagse probleemwijk Transvaal.

Onze bijzondere dank gaat uit naar Lily van Ginneken en Jan Wijle, voor hun onvermoeibaar inlevingsvermogen in onze analytische bokkensprongen. Niettemin willen we hen voor de laatste maal tegen spreken. Dat het bekijken van het journaal na onze samenwerking niet meer hetzelfde is, lezen wij als een bewijs dat het journaal in deze postpolitieke tijd meer dan ooit een bron van genot is.

© 2003 BAVO
ISBN 90-73799-38-4

Uitgever: Stroom HCBK
Druk: De Dageraad, Den Haag
Ontwerp: Peter Bil'ak, Den Haag
Oplage: 250

De beeldenreeks in dit essay werd samengesteld door BAVO. Hiertoe werden diverse bronnen aangeboord die rechtstreeks of onrechtstreeks verband houden met de upgrade van Transvaal.

De Kracht van Den Haag (p.17, p.12, p.13, p.117, p.120), www.transvaal-denhaag.nl (p.18, pp.66-71), NRC 01/07/02 (p.19), Kick Smeets (p.20), Databalk bv (p.21), Haagse Courant 01/10/01 (p.23), GSB-blad nr. 6 2002 (p.24, p.41, p.44, p.48), OBAZ/Stichting Boog (p.43, p.72, p.89, p.90, p.91, p.94, p.96, p.116, p.119), Volkskrant 23/11/02 (p.46), Stichting de Versiering (p.65), Stroomjournaal 2/2002 (p.22, p.45), VerBeterkrant 3 (p.42), Mail&Guardian 20/12/02 (p.47), Verklaring Deltametropool 1998 (p.92), Het Metropolitane Debat, Uitg. Thoth 1998 (p.93), Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening, 2001 (p.95, p.114)

In deze essays analyseert BAVO de lotgevallen van de Haagse probleemwijk Transvaal. Met het droombeeld van een onverdeelde stad voor ogen, trekt Den Haag ten strijde tegen verloedering en verval. Het hele maatschappelijk krachtenveld wordt hierbij gemobiliseerd: niet alleen ontwikkelaars en investeerders, maar ook buurtbewoners, actiegroepen, sociaalwerkers en kunstenaars moeten in actie komen.

De inzet van BAVO's analyse is het aanzwengelen van een polemiek rond stadsontwikkeling in het algemeen en de upgrade van Transvaal in het bijzonder. Op basis van de *critical paranoid method* scannen we hiertoe enkele cruciale beleidsdocumenten en toekomstplannen. We tonen aan hoe de tegenstrijdigheden in dit materiaal niet zomaar kleine onzorgvuldigheden zijn, maar integendeel de motor vormen van de ontwikkelingen in Transvaal.

Het resultaat is een schotschrift waarin alle betrokken en minder betrokken partijen genadeloos gefileerd worden – ongeacht klasse, positie, politieke voorkeur of ras.
De boodschap is niet mis te verstaan: als kritische actoren meer willen doen dan de mutaties in Transvaal vol verbazing aanstaren, dan moeten zij volgens BAVO *trouw blijven aan het symptoom* en niet langer weigeren zich met politiek in te laten!

BAVO RESEARCH analyseert architectuur, kunst, planning en politiek in onderlinge samenhang. BAVO is een samenwerking van *Gideon Boie* en *Matthias Pauwels*, beide architect en filosoof.

INTRODUCTIE

De herstructurering van de Haagse probleemwijk Transvaal wordt in deze analyse als vertrekpunt genomen voor het blootleggen van de impasses in het Nederlandse Grote Stedenbeleid (GSB). Het GSB droomt in Den Haag luidop van een onverdeelde en complete stad, waar plaats is voor iedereen. Dat de weg hiertoe moeilijk is en dat de gemeenschappelijke partners in dit proces op veel weerstand stuiten, wordt door niemand ontkend. Elke partner binnen de Transvaalse monstercoalitie weet echter wel op zijn eigen manier en met eigen redenen de problemen uit de weg te ruimen als 'oude politieke cultuur' of het verkrampt vasthouden aan 'conservatieve zekerheden'. Met een radicale ommekeer in Transvaal voor ogen, blijft iedereen niettemin eensgezind verder werken aan de goede zaak. Het is precies op deze plaats dat BAVO ingrijpt: de weerstanden tegen de plannen van het GSB kunnen niet zomaar afgedaan worden als externe obstakels (afhankelijk van economisch klimaat, onwil bij de bewoners, onvoorziene omstandigheden, complexiteit van de opgave, etc.), maar moeten integendeel onverbiddelijk gelezen worden als de inherente symptomen van dit beleid.

In deze analytische interventie gooien we enerzijds de impasses op tafel en ontleden we hun symptomatische rol. Anderzijds onderzoeken we de mogelijkheid van een authentieke positie temidden van de telkens opdoemende symptomen – een positie die de symptomen niet ontkent of probleemloos inzet in een carnavaleske opvoering. De bedoeling van deze dubbele inzet is het herschikken van de verschillende posities binnen het herstructureringsproces in Transvaal. We moeten hier heel helder en precies zijn: een ommekeer in Transvaal zal pas mogelijk zijn als gebroken wordt met de eindeloze cirkelbeweging waarin het beleid slechts gewillige beulen op haar weg vindt (of zelf organiseert). Tegelijk moet voorkomen worden dat dit perverse spel van de wet en haar inherente transgressie verworpen wordt door de klok resoluut achteruit of vooruit te willen draaien: we betwijfelen dat het twintig jaar geleden allemaal veel beter was en we betwijfelen tegelijk dat het binnen twintig jaar allemaal beter zal zijn. Deze vluchtpogingen naar een ingebeelde onverdeeldheid zullen slechts leiden tot een inspiratieloze herhaling van telkens terugkerende symptomen.

1 GEVANGEN IN DE DROOM VAN EEN ONVERDEELDE STAD

De massale sloopacties in de Haagse probleemwijk Transvaal moeten in de eerste plaats gelezen worden tegen de achtergrond van de grootse plannen voor de hele Haagse regio.
De Nederlandse overheden zijn immers druk doende het stedelijke landschap in *no time* klaar te stomen om op alle markten de concurrentieslag aan te gaan. Ook Den Haag wil de boot niet missen en werkt aan haar profiel. Den Haag heeft berekend dat zij twintig jaar nodig heeft om haar droom van een onverdeelde stad te realiseren.

Twee strategieën moeten een vlotte afhandeling van deze plannen mogelijk maken. Een *'drie sporenbeleid'* (sociaal, fysiek en economisch) moet duidelijk maken dat niemand gebaat is met solitaire, geïsoleerde acties. Als Den Haag niet roemloos ten onder wil gaan aan verdeeldheid en verval, dan moet het hele maatschappelijk krachtenveld gemobiliseerd worden. Vervolgens wordt onder het motto *'denk integraal, handel lokaal'* van de Transvalers – en alle Hagenaars – verwacht zich ruimdenkend op te stellen en met de goede zaak voor ogen toe te laten dat een vervelend, maar noodzakelijk herhuisvestingsbeleid doorgevoerd wordt.

CONCURRENTIE EN COLLEGIALITEIT ZIJN ÉÉN

De Haagse volksbuurt Transvaal moet binnen enkele jaren weer *up-to-date* zijn. De talrijke problemen waarmee Transvaal keer op keer overspoeld wordt (leegstand, verkrotting, sociale achterstand, illegaal beddenverhuur, onveiligheid, verdeeldheid, eenzijdige bevolkingssamenstelling, hangjongeren, etc.), kunnen niet blijven duren. Met dit nobel doel voor ogen probeert het beleid een ideaal klimaat te scheppen waarin zijn noodzakelijke marktpartners op de kar kunnen springen en meewerken aan een Transvaalse gedaanteverwisseling. Niet alleen marktpartijen zoals corporaties, projectontwikkelaars en investeerders moeten warm gemaakt worden om de handen uit de mouwen te steken. Ook de bewoners en het plaatselijke midden- en kleinbedrijf moeten zich bereidwillig opstellen en meewerken aan de goede zaak. De redenering hierbij is heel eenvoudig: grootstedelijke problemen zijn niet langer een zaak van de overheid alleen. Integendeel, een kwaliteitsvolle, leefbare buurt die zijn potenties optimaal benut, komt ten goede aan iedereen! Daartoe wordt Transvaal vandaag met de grote borstel aangepakt: straten en pleinen worden opgefrist, het woningaanbod wordt verrijkt, commerciële functies worden ge-*branched*, socio-educatieve acties worden opgezet, winkelstraten worden ge-*gentrified*, overlegorganen worden geïnstalleerd, kunst mag dit proces opfleuren, etc. Een radicale ommekeer lijkt de enige uitweg om te voorkomen dat de neerwaartse spiraal waarin Transvaal zich vandaag bevindt, tot een terminale fase leidt.

Deze resolute aanpak van probleemwijken is een gevolg van de bijzondere aandacht die de Nederlandse overheid de laatste jaren besteedt aan grootstedelijke problemen. Het Grote Stedenbeleid (GSB), dat vandaag onder de verantwoordelijkheid valt van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), moet een aanvulling bieden op het normale beleid van de gebruikelijke ministeries (OCenW, VROM, SZW, etc.) en moet er vooral op toezien dat typisch grootstedelijke problemen niet langer geïsoleerd aangepakt worden.[1] Het probleem van achterstandswijken in grote steden is niet enkel op te lossen met nieuwbouwprojecten of het opwaarderen van winkelcentra, maar vereist een veel ruimere ontwikkeling, zo luidt de boodschap van het GSB. Naast stadsvernieuwing, moet ook gewerkt worden aan sociale voorzieningen, opleidingsmogelijkheden, een gunstig investeringsklimaat, etc. Het GSB lanceerde hiertoe het concept van de *'complete, onverdeelde stad'*. Hieronder verstaat men een stad '*met leefbare en veilige buurten, goede woningen, integratie van etnische minderheden, goede onderwijs- en zorgvoorzieningen, gedifferentieerde woonomgevingen, goede verbindingen, groenvoorziening, economische vitaliteit met werk voor wie dat zoekt, veilige kinderspeelplaatsen, en een nieuw elan voor iedereen.'*[2]

Op die manier lijkt het alsof de overheid eindelijk aandacht besteedt aan wat in de 'marges' van de maatschappij aan het gisten is. Het lijkt alsof ze op structurele basis overheidsgelden wil vrijmaken om de grootstedelijke wantoestanden uit de wereld te helpen. Maar zo naïef moeten we de situatie van Transvaal niet beoordelen. Hoe kan een stad immers onverdeeld zijn als ze de meest verschillende minderheden wil verzamelen, als ze de meest *gedifferentieerde* woonmilieu's wil creëren en tegelijk de *economische* vitaliteit predikt (en dan nog enkel voor wie dat zoekt)? In de beleidsnota '*De Kracht van Den Haag*' vat de gemeente Den Haag in het kader van het GSB haar toekomstdroom voor de Hofstad bondig samen: *economisch* trekt Den Haag resoluut de kaart van de dienstverlenende sector (brainport, ICT-stad, internationaal zakencentrum); op *fysiek* vlak wil ze een wonen voorzien in een compact, maar groen woonmilieu met een open structuur; *sociaal* wil Den Haag

1
Het idee om (groot-)stedelijke vraagstukken vanuit een centraal beleid aan te pakken ontstond in 1994 onder Paars I (de socialistisch-liberale regering onder premier Kok) als een samenwerking van de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag). Onder Paars II kreeg het Grote Stedenbeleid in 1998 een eigen ministeriële werking: het ministerie voor Grote Stedenbeleid en Integratie (GSI) onder leiding van minister van Boxtel. Het GSI werd in 2002 opgefrist door de (rechts-liberale) regering onder premier Balkenende: het Grote Stedenbeleid werd een vast programmaonderdeel van BZK, de extra ministerstoel werd geannuleerd en de integratieappendix werd ondergebracht bij het ministerie van Justitie.

2
Zie: www.minbzk.nl

vooral de multiculturele stad zijn met veel aandacht voor cultuur en toerisme.[3] Het mag duidelijk zijn dat deze toekomstdroom voor Den Haag ondubbelzinnig de kaart trekt van het concurrentiemodel en de concurrentieslag aangaat met de omliggende gemeenten. Niet alleen op het vlak van industrie en tewerkstelling, maar ook op het vlak van toerisme, wonen, ontspanning, etc. Den Haag moet zich niet alleen profileren op de arbeidsmarkt, maar ook op de woonmarkt, de sociale markt, de educatieve markt, de cultuurmarkt, etc. Op die manier moet Den Haag haar markten open gooien en de strijd aangaan met bijvoorbeeld Katwijk als badstad, met Amsterdam als cultuurstad, maar ook met Brussel als internationaal zakencentrum. Tegelijkertijd betekent dit concurrentiemodel dat Den Haag niet teveel moet inzetten op sectoren waar de strijd bij voorbaat verloren is. Op het vlak van grote industrie bijvoorbeeld is het voor Den Haag onzinnig om de strijd aan te gaan met Rotterdam. Kortom, Den Haag kan deze concurrentieslag pas winnen als ze een duidelijke profielkeuze maakt: Den Haag kiest dan ook resoluut voor de ICT en de dienstverlenende sector. De gedachte hierbij is 'samen zijn we sterk, maar ook elkaars concurrent.'

3
Elke gemeente die onder het GSB valt, is door de Nederlandse overheid gevraagd om een stedelijk GSB-plan op te stellen waarin ze haar eigen toekomstvisie uitwerkt aan de hand van de GSB-uitgangspunten. In Den Haag resulteerde dit in het Meerjaren OntwikkelingsProgramma (MOP) *'De Kracht van Den Haag'* (1999), waarin het GSB gekoppeld wordt aan eerdere Haagse toekomstvisies zoals o.a. 'Den Haag 2025' (1997), 'Stedenland West 2020' (1999) en 'Deltametropool' (1998). *De Kracht van Den Haag* kan gedownload worden van www.denhaag.nl

DENK INTEGRAAL, HANDEL LOKAAL!

Binnen dit stedelijk concurrentiemodel is de positie van de gemeente dubbel: enerzijds gaat ze de concurrentieslag aan met bedrijven, met andere steden, met haar eigen bewoners; anderzijds bedeelt ze zichzelf een regiefunctie toe die erop toeziet dat de strijd eerlijk verloopt, door de markt neutraal en open te houden. Deze dubbele positie is een gevolg van de integrale aanpak die het GSB naar voren schuift als 'onvermijdelijke uitweg' voor het beheer van een onverdeelde grootstedelijke ruimte.

Hierbij worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

4
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 22.

1) een *gelijktijdige inzet op meerdere beleidsterreinen* moet grootstedelijke problemen vanuit hun ruimere, maatschappelijke inbedding oplossen door middel van een gecoördineerde samenwerking tussen verschillende overheidsdiensten (ook wel het '*ontschotten*' genoemd).
2) *concentratie van de maatregelen in enkele gebieden* moet mogelijk maken dat vanuit de ruimere visie op de problematiek gewerkt wordt aan een concrete, doelgerichte aanpak, zodat de vruchten van het beleid voor iedereen zichtbaar zijn.
3) *integratie van instrumenten*: het beleid moet zoveel mogelijk partijen ertoe aanzetten te participeren en moet hierbinnen een regiefunctie vervullen, zodat niemand elkaar voor de voeten loopt of solitaire acties onderneemt.
4) *koppeling van publieke en private middelen:* de overheid is niet langer van plan om onvoorwaardelijk te investeren in bijvoorbeeld openbare ruimte, zonder dat betrokken (privé-)partijen óók investeren.
5) *een organisatie dicht op de problematiek:* de uitvoering van het beleid moet zich op het niveau bevinden waar de problematiek het meest voelbaar is, dat wil zeggen dicht op de problematiek en dus dicht bij de burger.[4]

De filosofie achter deze integrale aanpak combineert dus twee belangrijke tendensen: enerzijds, een sociale, fysieke en economische ontwikkeling waarin zoveel mogelijk (private en publieke) partners betrokken worden; en anderzijds een gebiedsgerichte ontwikkeling dicht op de problematiek die niettemin past binnen een visie 'op het geheel'.

De eerste tendens wordt vertaald in wat men het *drie sporenbeleid* noemt: hiermee wil het GSB duidelijk maken dat een grootstedelijk probleem zoals straatcriminaliteit in achterstandsbuurten nooit een losstaand fenomeen is, maar juist een gegeven met breed vertakte wortels in het maatschappelijk krachtenveld. Het GSB vat deze complexiteit samen in drie sporen die *'met elkaar samenhangen en elkaar versterken'*:

het sociale spoor (onderwijs, leefbaarheid, veiligheid), het fysieke spoor (bereikbaarheid, duurzaamheid, openbare ruimte, wonen) en het economische spoor (bedrijvigheid, economische structuur, werk).[5] Uiteraard is straatcriminaliteit een sociaal probleem (als gevolg van een tekort aan toegankelijke en aangepaste opleidingsmogelijkheden voor jongeren uit achterstandsgezinnen), maar straatcriminaliteit is óók een fysiek probleem (achterstandsbuurten zijn slecht onderhouden, hebben geen overzichtelijke structuur, hebben een tekort aan ontspanningsmogelijkheden, etc) én is een economisch probleem (dezelfde jongeren komen juist door hun slechte opleiding moeilijk aan de bak op de arbeidsmarkt). Volgens deze redenering is het dan ook logisch dat elke actie die iets fundamenteel wil veranderen aan de straatcriminaliteit in probleembuurten, slechts effectief zal zijn als ze zich op deze drie sporen tegelijk richt.

De tweede tendens is wat we een *ontwikkeling op twee niveau's* kunnen noemen. De combinatie van een gebiedsgerichte aanpak van Transvaal en een ruime ontwikkelingsvisie op de regio, lijkt tegenstrijdig. Niettemin hanteert het GSB hier simpelweg het *subsidiariteitsbeginsel*: elke beslissing moet op het zo laagst mogelijke niveau uitgevoerd worden. Dit beginsel, dat bijvoorbeeld van toepassing is op de EU-regelgeving, komt op hetzelfde neer als de *'think global, act local'*-platitude. Zij volgt een dubbele gedachtengang: zorg ervoor dat elke lokale actie haar voedingsbodem vindt in een globale/ruime visie; én probeer tegelijk niets dictatoriaal te implementeren vanuit de hoogste planorganen, maar laat de uitvoering over aan de laagste regionen van het beleid. Met deze ontwikkeling op twee niveau's wil het GSB vooral voorkomen dat problemen lokaal opgelost worden, zonder dat hiervoor een breder draagvlak bestaat. Onderwijsachterstand is hierbij een goed voorbeeld: onderwijsachterstand is uiteraard vooral 'in de buurt' te merken en vraagt vooral sociale maatregelen op lokaal niveau. Het GSB argumenteert niettemin dat deze achterstand niet opgelost kan worden zonder een strategie op regionaal niveau: de stad moet ook bedrijven aantrekken waardoor werkgelegenheid ontstaat die een investering in een specifieke opleiding zinvol maakt. Deze logica kan ook in omgekeerde richting toegepast worden met betrekking tot bijvoorbeeld een goede ruimtelijke indeling. Al dragen een gevarieerd woningaanbod, nette straten en voldoende groenvoorzieningen op wijkniveau iets bij aan een leefbaar Transvaal, toch moeten deze acties vooral een probleem van regionaal en zelfs nationaal niveau oplossen. De acties in Transvaal moeten vooral een oplossing bieden voor het toekomstige tekort aan leefbare, duurdere koopwoningen in grootstedelijke centra als Den Haag. De GSB-variatie op het '*think global, act local*'-thema, is dus iets in de trant van '*denk integraal, handel lokaal*'. De kracht van deze slogan is dat ze de meest uiteenlopende partijen en lagen van de maatschappij (gemeenten, investeerders, bouwcorporaties, handelsverenigingen, kunstenaars, belangengroepen, bewoners, etc.) kan stimuleren om de krachten te bundelen en samen te werken aan de heropleving van de probleemgebieden.

5
Inmiddels is besloten om *veiligheid* als een vierde spoor toe te voegen aan het GSB. Zie hiervoor de aanbiedingsbrief (20-11-2002) van de ministerraad aan de Tweede kamer op www.kcgs.nl. Deze evolutie ligt voor de hand gezien de commotie rond het thema veiligheid. Niettemin blijft het zo dat hiermee één aspect, dat een logisch gevolg zou moeten zijn van het goed functioneren van het bestaande drie sporenbeleid (sociaal, fysiek en economisch) tot een vierde, autonome zuil verheven wordt.

... MAAR GEEF ONZE GEMEENSCHAPPELIJKE DROOM NIET OP!

Wat zijn hier nu de problemen, horen wij u opperen. Geen natuurlijk, maar tegelijkertijd ook heel veel. Het kan misschien wel een verademing zijn, om te horen dat het beleid sociale wantoestanden niet langer wil isoleren en wil inzetten op verschillende gebieden tegelijk. Ook kan het een verademing lijken dat het beleid eindelijk dicht op de problematiek wil gaan werken en vooral dicht bij de bevolking actief wil zijn. Maar is dit alles werkelijk zo verfrissend en heilbrengend als het lijkt? Er sluipt iets vals in de combinatie van een ruime visie en een

lokaalgerichte actie: het is vooral het beleid dat het grote kader uitzet en de strategieën ontwikkelt, terwijl de burger gevraagd wordt zich deze ruime visie eigen te maken en samen met het beleid na te denken over de vertaalslag van de beleidsvisie op lokaal niveau. De opvatting dat er een kloof bestaat tussen de zogenaamde beslissers en ontvangers, is dus een té eenvoudige redenering die niet opgaat voor het GSB. De situatie is veel ingewikkelder. Doordat de bevolking actief meedenkt in de vertaalslag van de ruime beleidsvisie in lokale maatregelen, maakt de bevolking zonder het te beseffen deel uit van deze visie. Dat wordt duidelijk als men ziet hoe de burgers zich niet al té kritisch mogen opstellen ten opzichte van de ruimere beleidsvisie – die is tenslotte opgesteld om hun problemen voorgoed op te lossen. De burger mag dus de slogan '*denk integraal, handel lokaal*' niet al te serieus navolgen en wordt vooral gevraagd zijn scepsis af te leggen en zich de ruime visie van het beleid eigen te maken... zodat het beleid zijn droom voor de Haagse regio onverwijld ten uitvoer kan brengen. De kritische lezer is dus gewaarschuwd: men trapt in de val als men tegen het GSB in, een pleidooi houdt voor meer participatie, aangezien dit nu juist de methode is waarmee het beleid een vlotte afhandeling van zijn plannen zeker stelt door de bevolking medeplichtig te maken aan deze plannen. Niet elke bewoner is immers zomaar bereid om zich het grote verhaal van de gemeente Den Haag eigen te maken en mee te dromen over een rijke, welvarende en sociale ICT-stad, brainport en internationaal zakencentrum.

Om een gunstig klimaat te scheppen waarbinnen het GSB zijn plannen vlot kan afhandelen, stelde voormalig minister van Boxtel extra geld ter beschikking dat gemeenten moest stimuleren om de integrale aanpak van één bepaalde probleemwijk extra in de verf te zetten. Binnen deze 'van Boxtel-regel' werd Transvaal door de gemeente Den Haag voorgedragen als *actiegebied*. Deze deels landelijke, deels gemeentelijke overheidssteun (10 miljoen gulden om precies te zijn) maakte het mogelijk dat de ingezette herstructurering van Transvaal voorzien werd van een uitgebreid sociaal luik. De 10 miljoen ging dus niet zozeer naar infrastructurele werken (heraanleg van pleinen, nieuwbouw, etc.), maar vooral naar projecten die de leefbaarheid, cohesie, integratie en veiligheid moeten waarborgen. Dit leidt dan tot de organisatie van buurtoverleg, inspraakvergaderingen, buurtfestijnen, schoonmaakacties, etc. Op zich niets kwaad mee natuurlijk, maar zullen deze acties werkelijk iets aan de problemen van Transvaal veranderen? Of dienen ze vooral als glijmiddel voor de geplande herstructurering en herhuisvesting? Dergelijke secundaire acties mogen onze aandacht niet afleiden: de talloze socio-educatieve activiteiten lijken vooral georganiseerd te worden om koste wat kost de broodnodige mentaliteitswijziging te bewerken. De Transvaler moet leren ruim en integraal te denken: hij moet immers begrijpen dat, wil er echt iets veranderen aan de problemen in de buurt, een ontwikkeling op grote schaal nodig is, die handenvol geld kost. De burger moet inzien dat de geldbuidel van de overheid niet bodemloos is en dat een economische ontwikkeling van Transvaal noodzakelijk is om extra investeringen mogelijk te maken vanuit de private sector. Het is dus in het eigen voordeel van de bevolking als ze haar goedwil toont en haar vroegere vijanden omarmt. Snoeien in het verouderde huuraanbod, de implementatie van een rijkere bevolkingsklasse en het soigneren van projectontwikkelaars is een win-win-situatie voor iedereen: voor het plaatselijke klein- en middenbedrijf, voor de gemeentelijke inkomsten, de Transvaalse woonmarkt en indirect voor alle Transvalers. Het ronduit valse van deze logica is uiteraard dat de burger misschien wel gevraagd wordt om ruim te denken, maar vooral niets aan

deze ruime visie mag veranderen. Het grote gevaar is immers dat de bevolking de mentaliteitswijziging iets té serieus zou nemen en echt zou denken dat zijn lokale actie de ruimere, maatschappelijke orde kan veranderen. De GSB-slogan *'denk integraal, handel lokaal!'* moet dus bijgesteld worden door het toevoegen van haar impliciete boodschap: '*denk integraal, handel lokaal... en verstoor onze (integrale) droom niet!*'

ONVERDEELDE STAD... OF *CONTAINER OF THE MULTITUDE?*

Stellen dat er met het GSB eindelijk iets gedaan wordt voor de zogenaamde 'onderkant van de maatschappij', getuigt dus van een iets té grote naïviteit. De herstructurering van Transvaal past binnen de droom voor een verdere economische ontwikkeling van de gemeente Den Haag en haar regio (Haaglanden, Deltametropool, Randstad, etc.) De activiteiten die naar aanleiding van het GSB in Transvaal ontplooid worden, moeten dan ook vanuit een dubbel register beoordeeld worden. Het is inderdaad zo dat er heel wat gaande is om Transvaal terug op de rails te krijgen, tegelijk is het zo dat er *niet enkel* voor Transvaal zelf gebouwd wordt. Uiteraard investeren gemeenten en overheid met iets als het GSB veel tijd en geld in probleembuurten, maar met het concurrentiemodel in het achterhoofd moeten we de ontwikkelingen in Transvaal vooral in het licht zien van een economisch sterk en onverdeeld Den Haag. Den Haag heeft immers berekend dat er binnen afzienbare tijd niet alleen een nijpend een tekort zal zijn aan ruimere en duurdere koopwoningen in het centrum maar ook een overschot aan sociale huurwoningen. Als Den Haag haar droom van brainport, ICT-stad en internationaal zakencentrum wil waarmaken, dan moet ze nodig werk maken van huisvesting voor de 'nieuwe stedelingen' die deze sectoren met zich mee zullen brengen en van wie verwacht wordt dat zij hoge eisen zullen

6
Slavoj Žižek, *Did somebody say Totalitarianism?*, Londen: Verso 1999, p. 238.

stellen aan het wonen in Den Haag. Zoniet dan kan je voorspellen dat Den Haag haar strijd als woonstad zal verliezen en een duffe werkstad zal worden, waarvan de werknemers pendelen naar betere woonbuurten in de regio. En zo gaan veel inkomsten verloren, die broodnodig zijn voor de realisatie van een onverdeelde stad.

De *upgrade* van Transvaal is dan ook een logische keuze: Transvaal is als centraal gelegen wijk op loopafstand van het centrum een schoolvoorbeeld van onrendabel ruimtegebruik en scoort op veel punten onvoldoende (te weinig werkgelegenheid, te weinig sociale voorzieningen, verouderd woningaanbod, etc.) Met de *facelift* voor Transvaal krijgen de buurtbewoners inderdaad waar ze om gevraagd hebben: betere schoolvoorzieningen, meer open ruimte, meer ontspanningsmogelijkheden, etc. Maar dit betekent tegelijk dat velen van hen Transvaal als woonbuurt nooit zullen terugzien.

'Recht doen aan de verschillen', 'eenheid in verdeeldheid' en 'één lichaam met vele ledematen', zijn slechts enkele dooddoeners waarmee elke kritiek op dit concurrentiemodel wordt afgewimpeld. Maar zo gemakkelijk is de kous niet af. Deze kreten halen niet zozeer onze twijfels weg, maar zijn juist olie op het vuur. Is het werkelijk zo dat pluriformiteit naadloos aansluit op onverdeeldheid? Recentelijk stelde de Sloveense filosoof Slavoj Žižek dat het verdwijnen van elk geslachtsverschil in een fenomeen als Unisex, de verborgen waarheid vormt van de hedendaagse weelde aan sexuele gedragingen, uitingen en identiteiten. In plaats van de beloofde rijke schakering aan (sexuele) identiteiten, krijgen we '*the obliteration of the Difference in the boring repetitive perverse Sameness which serves as the container of this multitude.*' [6]

Eenzelfde logica geldt voor het concept van de onverdeelde stad. Ook het GSB raakt in de impasse verstrikt waarin het postmoderne en deconstructivistische adagium 'tegen de *sameness*, leve de *otherness*'

verzeild is geraakt. De weelde aan verschillen steunt op een onderliggende eenheid waarbinnen elk fundamenteel verschil uitgesloten is. We moeten hier heel precies zijn: we zeggen niet dat er binnen de onverdeelde stad geen verschillen meer toegelaten worden. Integendeel, elk verschil wordt binnen de onverdeelde stad gestimuleerd – en dat is nu juist het cruciale probleem: elk verschil wordt gestimuleerd voor zover ze zich schikt binnen de onverdeeldheid en deze onverdeeldheid niet in gevaar brengt. Vandaar dat er ondanks de hedendaagse weelde aan culturele, etnische, religieuze en sexuele verschillen, vandaag geen plaats is voor echt verschil (een islamitische imam bijvoorbeeld die weigert homosexualiteit te accepteren of een priester die radicaal vasthoudt aan de sacramentenleer en zijn kerk niet wil openstellen voor sociaal of cultureel werk).

Binnen Transvaal is deze logica duidelijk zichtbaar in de manier waarop de kraker door het beleid getolereerd én geneutraliseerd wordt. Het beleid onderhoudt goede contacten met de krakersbeweging en maakt afspraken tot waar en wanneer hun acties mogen leiden. De drijfveer hierachter is dat op deze manier de buurt, in afwachting van de sloop, een bewoond aanzien blijft behouden. Deze institutionalisering van de kraker is in Nederland met de zogenaamde antikraakverenigingen al langer een succesformule gebleken: tegen een kleine symbolische vergoeding mag de kraker zich tijdelijk in leegstaande panden vestigen als antikraakwacht. Op die manier 'blijft het leuk' voor iedereen: de kraker heeft voor een vastgestelde tijd een goedkoop onderkomen en leeft in de waan het beleid een hak te zetten. De woningeigenaar is er van zijn kant zeker van dat zijn pand beschermd is tegen echte krakers of daklozen, terwijl hij tegelijk de garantie heeft dat deze geringeloorde kraker ook effectief ophoepelt als de sloop afgekondigd wordt.

Nu moet de lezer echter oppassen zich deze

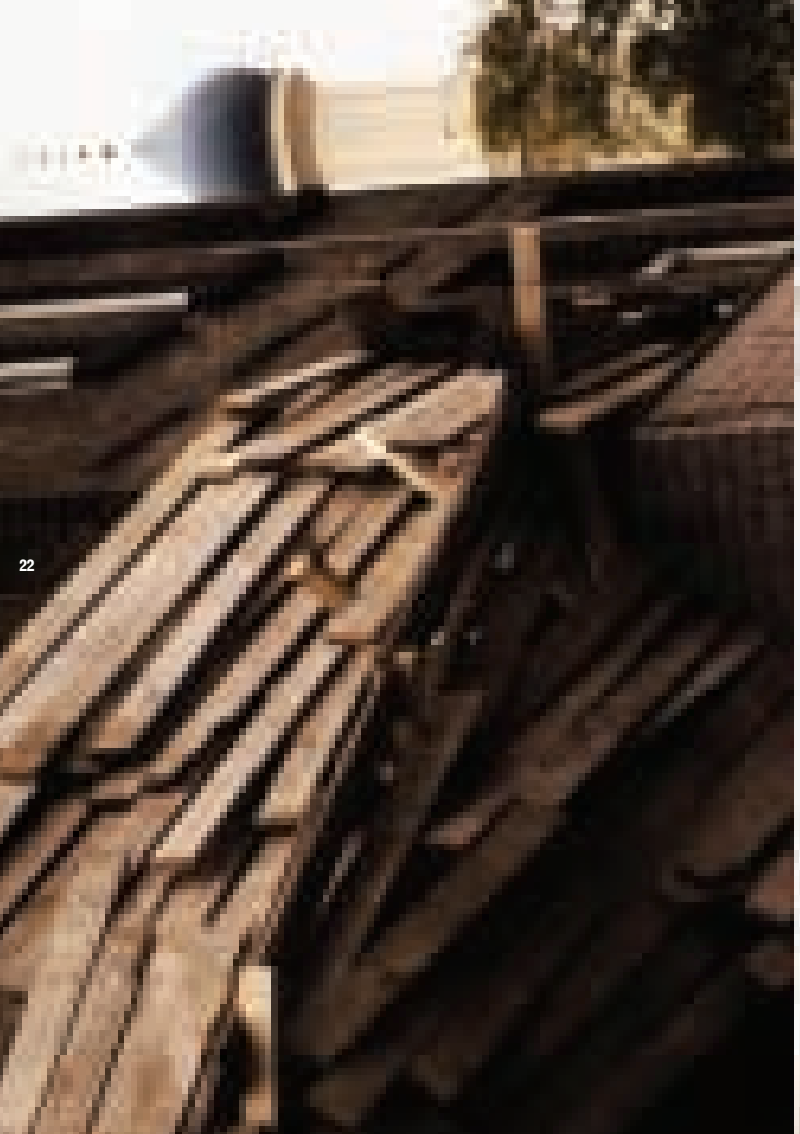

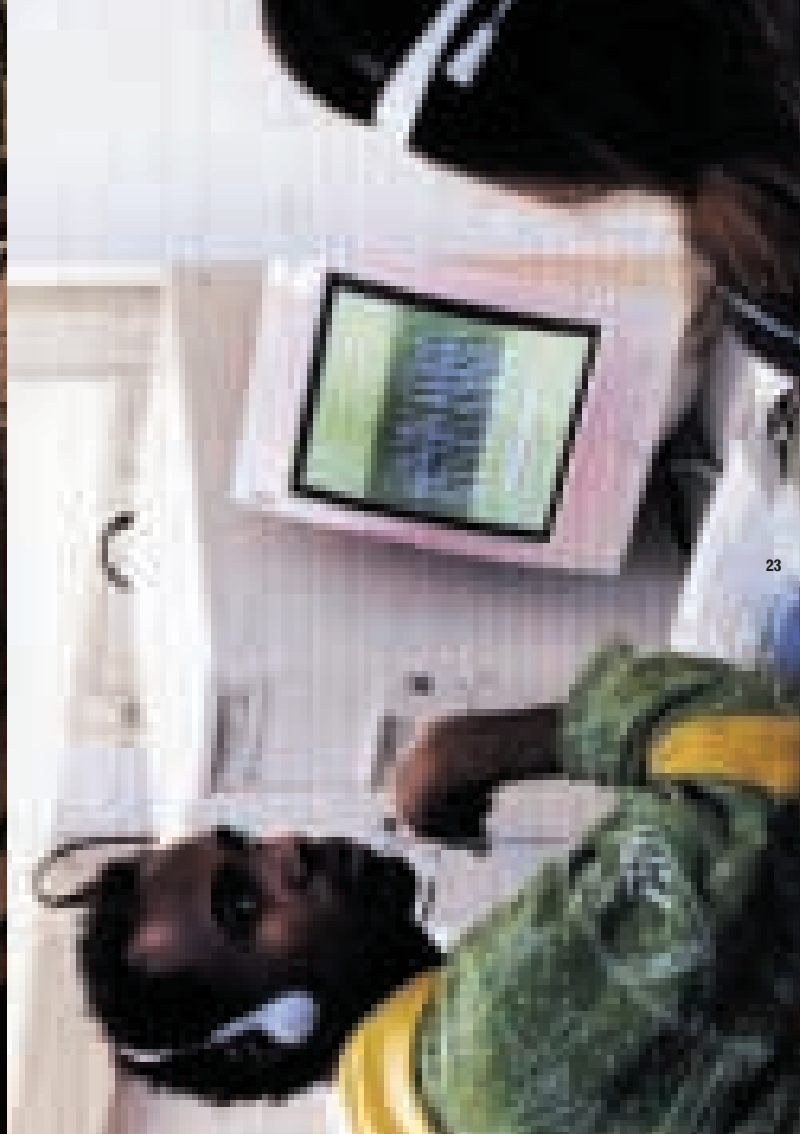

kritiek niet te rap eigen te maken en te pleiten voor de introductie van écht verschil in de onverdeelde stad! Misschien is dat nu juist wat niet moet gebeuren, aangezien het voor het beleid 'allemaal niet gek genoeg kan...' Het beleid heeft er immers alle belang bij als Transvaal positief in *the picture* wordt gebracht: iedereen moet zien dat er in Transvaal veel staat te gebeuren en iedereen moet zien dat het beleid de Transvalers niet in de kou laat staan. Het idee van het verdwijnen van elke andersheid in de *container of the multitude*, gaat helemaal niet over de kloof tussen de verschillende identiteiten. Integendeel, door de maatschappij te zien als een tapijt van verschillende levensstijlen die ondanks de confrontaties niettemin tolerant staan ten opzichte van elkaar, is er binnen de *container of the multitude* geen plaats voor een imam of priester die zijn religie niet wil uitverkopen als één van de mogelijke levenshoudingen. Dit toont dat de onverdeelde container/stad gebouwd is op een kloof die niet aan de oppervlakte mag komen.

2 DONKERE WOLKEN PAKKEN ZICH SAMEN BOVEN DEN HAAG

In de grootse toekomstplannen voor de Haagse regio is er sprake van een dubbele omkering: in een eerste stap wordt de droom van een onverdeelde stad vertaald in onweerlegbare bedreigingen, in een volgende stap worden deze bedreigingen vertaald in gemiste kansen. Op die manier materialiseert Transvaal niet enkel het scenario dat Den Haag te allen tijde moet vermijden... Meer nog, Transvaal is een bruisend vat van gemiste kansen, een obstakel dat de glorieuze toekomst van de Haagse regio in de weg staat. Deze doemscenario's functioneren als een sluwe marketingstrategie: ze laten het beleid toe zijn toekomstdromen probleemloos uit te voeren.

In Transvaal lijken sociaalwerk en kunst

door deze chantage verlamd te zijn. Zij beperken hun rol tot *interne oppositievoering* en nemen hierdoor de impliciete logica's van het beleid zonder kritische afstand over. Er wordt gesproken over tussenfases als *opportunities*, onrust als een creatieve periode in het leven, minder pijnlijke alternatieven, sensibilisering van de bevolking, het ongeplande als meerwaarde, etc. Wat deze volgzame critici echter niet zien, is dat hun goedbedoelde humanitaire en carnavaleske acties een cruciale rol vervullen binnen de gettovorming van Transvaal.

MARKETING TRAGEDIES

Probleemwijken als Transvaal worden in Nederland zonder meer als een kankervlek op het lichaam van de stad ervaren. Vandaag lijkt iedereen het daarover eens te zijn. Het straatbeeld is chaotisch, de woningen staan er verloederd bij, het weinige groen is niet onderhouden, islamitische slagers voldoen niet aan hygiënenormen, allochtone winkeltjes zullen nooit echt rendabel zijn, etc. Het lijkt dan ook logisch dat het beleid plannen opstelt en toekomstbeelden uittekent die de verborgen en bedolven potenties van de wijk weer naar boven moeten halen. In navolging van het GSB, moet er niet alleen gezorgd worden voor een infrastructurele en fysieke verbetering, ook de sociale en economische organen van Transvaal moeten 'gerevitaliseerd' worden en dit alles uiteraard tegen de achtergrond van de Haagse droom van een onverdeelde stad.

Welke goede bedoelingen deze reanimatie van Transvaal ook schragen, ze zijn gebaseerd op een verdraaiing die op zijn minst bedenkelijk is. Hoe kan een wijk immers beoordeeld worden als probleemgebied, zonder vooraf enkele parameters vast te leggen van waaruit een vergelijking mogelijk wordt? Als iemand iets zegt zoals 'de Paul Krugerlaan werkt niet en is onleefbaar', dan moeten we ons onmiddellijk afvragen wat hiermee bedoeld wordt. Niet wat deze persoon in concrete zin wil met de Paul Krugerlaan (bloembakken op straat, verwijderen van de luifels, een bruisende winkelstraat, etc.), maar welke randvoorwaarden deze opmerking introduceert. Wat impliceert dit 'werken', wat is een straat die wel 'werkt' en welke invulling van het begrip 'leefbaarheid' hanteert deze persoon? Dat parameters objectief of wetenschappelijk gekozen worden, wil nog niet zeggen dat ze daarom onproblematisch zijn: logisch dat Transvaal als probleem ervaren wordt ten opzichte van een wijk met een lagere 'mutatiegraad' of met een hoger 'zelfvoorzieningsgehalte'. Achter de schijnbaar neutrale opmerking dat de Paul Krugerlaan 'niet werkt' en/of 'onleefbaar' is, schuilt een toekomstvisie van een winkelstraat die op één of andere manier wél werkt en wél leefbaar is. Over dit verborgen toekomstbeeld mag men niet te licht heen stappen, omdat dit het punt vormt waarop de Paul Krugerlaan afgeschreven wordt en dus aan de zogenaamde onleefbaarheid van de straat vooraf gaat. Het idee dat de reanimatie van een wijk als Transvaal een logisch gevolg is van haar jarenlange teloorgang, moet dus pertinent afgewezen worden. Eerder moeten we deze oorzaak-gevolg-logica omkeren en stellen dat als er enigszins sprake is van een teloorgang van de buurt, deze een gevolg is van de reanimatie.

Hoe paradoxaal deze omkering ook lijkt, het punt hiervan mag niet gemist worden: er schuilt iets vals in de manier waarop er door het beleid overmatig gefocust wordt op de problemen van Transvaal. Het vreemde hierbij is dat kritische factoren in de beleidsvorming (bewonersgroepen, activisten en/of kunstenaars) doorgaans de taal van het beleid overnemen en zich alleen maar uitlaten over de problemen van Transvaal. Op die manier lijken het beleid en zijn critici perfect te weten wat de oplossingen zijn voor Transvaal. Kritiek beperkt zich

dan ook tot het naar voren schuiven van alternatieve, minder pijnlijke oplossingen of experimenten waarvan het resultaat niet op voorhand mag worden vastgelegd (dat zou blijkbaar afbreuk doen aan de vermeende originaliteit). Op die manier is er niemand die, los van alle geplande oplossingen voor de zogenaamde problemen van Transvaal, de heel eenvoudige vraag stelt, wat al deze bedreigingen te betekenen hebben en welke rol zij spelen binnen de beleidsplannen. Niettemin lijkt ons dit de eerste vraag die gesteld moet worden. Als eenmaal de rol van deze bedreigingen duidelijk is, dan komen de gekozen oplossingen in het juiste daglicht te staan en kunnen zij op een correcte manier beoordeeld worden.

Dit betekent dat we, eerder dan de teloorgang op zich, vooral de reanimatie moeten beoordelen: hoe zal Transvaal er binnen twintig jaar uitzien en wat zal er veranderd zijn ten opzichte van de huidige situatie? Wat is de toekomstvisie van waaruit het mogelijk wordt om de Paul Krugerlaan als een armzalige, onrendabele straat af te keuren? Vanuit welke droom verschijnt Transvaal als een braakliggend stuk *wasteland* in het hart van Den Haag? Het antwoord hierop moet niet ver gezocht worden. Den Haag streeft onomwonden naar het imago van '*hofstad, nationaal bestuurscentrum, internationale hoofdstad van recht, vrede en veiligheid, vestigingsplaats van meer dan zoo internationale instellingen, organisaties en bedrijven, brainport, centrum van cultuur en toerisme*'.[7]

Het toekomstbeeld van Den Haag als brainport (en de constructie van een nieuw soort Haagse stedeling) wijzigt op die manier de randvoorwaarden voor wat als een leefbare woonomgeving bestempeld wordt. Logisch dat een buurt als Transvaal dit beeld van een brainport en ICT-stad in gevaar brengt en vanuit dit beeld als een zielig, hopeloos achtergesteld en onrendabel stadsdeel naar voren treedt.

Ingrijpen in Transvaal wordt vanuit deze nieuwe randvoorwaarden een (bittere) noodzaak: als toekomstige brainport zal Den Haag immers te kampen krijgen met een pertinent tekort aan een gevarieerd woningaanbod én een overaanbod aan sociale huurwoningen. Op die manier sleurt Transvaal Den Haag mee in een negatieve spiraal. Den Haag zal dan misschien wel een brainport worden, maar dan wel een brainport waarvan haar ICT-ers en kaderpersoneel zullen pendelen vanuit een meer leefbare woonoase (Amsterdam, Zoetermeer en andere toplokaties) naar een werkplek in een onveilige achterbuurt van Den Haag. Overvolle treinen en dichtslibbende snelwegen worden dan gezien als een gevolg van een te klein woningaanbod voor de rijke middenklasse en een tekort aan leuke (allochtone) eetgelegenheden in Den Haag. Vanuit dit doemscenario valt heel precies aan te tonen wat er te gebeuren staat met Transvaal: preventieve sloop, implementatie van duurdere koopwoningen met tuin, commercialiseren van de *couleur locale*, aantrekken van een *grand café*, inrichten van een multifunctioneel cultuur- en buurtcentrum, *gentrification* van de allochtone winkeliers en shoarmatenten, etc.

KANSEN KRIJGEN, KANSEN GRIJPEN!

Volgens '*De Kracht van Den Haag*' hangen vier grote problemen als een donderwolk boven de verder rooskleurige toekomst van Den Haag als brainport en ICT-stad:

—*een (nog) onvoldoende concurrerend bedrijfs- en woonklimaat,*
—*een relatief grote groep van de beroepsbevolking met een te lage opleiding,*
—*grote groepen Hagenaars die nog niet voldoende geïntegreerd zijn in de samenleving en*
—*een slechte bereikbaarheid van en in de stad.*[8]

Deze vier grote problemen zijn niet toevallig alle vier in Transvaal terug te vinden. Transvaal vormt dan ook voor Den Haag de ideale incarnatie van alle maatschappelijke evoluties die het toekomstig Den

7
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 11.

8
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 18.

Haag te allen tijde moet vermijden. De functie van deze doemscenario's mag niet gemist worden: eerder dan de bevolking te paaien met mooie, afgelikte toekomstbeelden, gaat men vooral praten over 'onweerlegbare problemen'. Dit is het geval in de presentatie van het Wijkplan voor Transvaal. De plannen worden niet langer letterlijk uitgetekend, aangezien zij voor het beleid zelf nog niet duidelijk zijn zolang zij geen 'dekking krijgt' van investeerders en ontwikkelaars. In zogenaamde '*Kanskaarten*' worden wel bepaalde krijtlijnen uitgezet die de toekomstige ontwikkelingen zullen sturen. Op die manier stoten we op een tweede sprong in terminologiegebruik. Niet alleen worden de plannen voor Transvaal verpakt in bedreigingen... Deze bedreigingen worden op hun beurt omgezet in zogenaamde 'gemiste kansen'. Dat het beleid enkel inzoomt op deze gemiste kansen is natuurlijk vals. Iedereen weet dat deze kanskaarten opgesteld zijn naar aanleiding van een sterkte/zwakteanalyse die op basis van een aantal parameters (en de op stapel liggende plannen) de rampzalige situatie van Transvaal doorlicht en vervolgens schetst wat hierdoor niet allemaal gemist wordt. Dat het beleid vooral spreekt over gemiste kansen, is dan ook uitermate link: het wil ons niet alleen doen geloven dat de kans er *was* en dat we die kans op jammerlijke wijze gemist hebben... Het wil ons bovendien doen geloven dat we die kans *opnieuw* zullen missen – als we niet snel de handen uit de mouwen steken.[9] En wie wil dat op zijn geweten hebben?

We mogen de subtiele verhouding tussen bedreigingen en gemiste kansen hier niet missen, aangezien ze een cruciale rol speelt in het verkopen van de beleidsplannen naar de bevolking toe. De 'bedreigingen' moeten een marge creëren waarbinnen redelijk gedebatteerd kan worden, zonder dat de kern van de zaak (de gemiste kansen) in het gedrang komt. Het beleid staat dus klaar om te luisteren wat iedereen over de bedreigingen te zeggen heeft: de ene stemt

9
'... Nederland kiest voor een grootschalige, integrale aanpak van de stedelijke problematiek, waarbij echter niet alleen problemen worden bestreden maar vooral kansen worden benut. Met deze nieuwe impulsen kunnen de steden zich versterken, vernieuwen en ontwikkelen...' Zie: www.onzebuurt-aanzet.nl

in met het beleid, de ander zal proberen aan te tonen dat er geen bedreigingen zijn, terwijl anderen vinden dat 'het allemaal wel meevalt', etc. Kortom, alles is mogelijk, zolang de 'gemiste kansen' niet ontkend worden – deze kansen staan buiten kijf. Om te voorkomen dat de kansen in twijfel getrokken worden, zal elke kritiek onmiddellijk gelezen worden binnen de veilige marge van de bedreigingen. Elke kritiek wordt gelezen als een bereidwillige opstelling om 'mee te denken' aan de ommekeer van de dreigende toestand waarin Transvaal verkeert en mee te werken aan een leefbaar Transvaal, dat wil zeggen: een situatie waarin de kansen van Transvaal wél benut worden. Door het instellen van deze marge wordt kritiek voorbaat geneutraliseerd. Terwijl elke hardnekkige kritiek die voet bij stuk houdt en beweert dat het beleid andere katjes te geselen heeft, zal afgewimpeld worden als een misplaatst cynisme waar Transvaal 'in haar huidige toestand niet bij gebaat is'.

Het verontrustende van deze situatie waarin alles als onweerlegbaar gepresenteerd wordt, is dat we in een dergelijke beleidsvoering de ideologie *par excellence* ontmoeten. Negatieve doemscenario's zijn een uitermate doeltreffend middel om de droom van een onverdeeld Den Haag te verkopen. Hoe zou men anders de voorspelling aan de man kunnen brengen, dat Den Haag zich in pakweg twintig jaar tijd zal ontwikkelen tot een brainport, ICT-stad en internationaal zakencentrum en de vraag naar duurdere koopwoninge evenredig zal stijgen? Een gedachte-experiment is voldoende om de vernuftige logica van de doemscenario's te begrijpen. De overheersende manier waarop de massale sloopacties in een sociaal kwetsbare buurt als Transvaal bepleit worden, gebeurt op grond van problemen als onveiligheid, sociale achterstand en de hiermee gepaard gaande gemiste kansen van een onverdeelde stad zonder onderscheid tussen rijk en arm. Wat zou er echter

gebeuren als de sloop gemotiveerd zou worden vanuit de te verwachten nood aan luxe woonsten in een aangename, multiculturele en groene leefomgeving op loopafstand van het Haagse centrum om er het toekomstige kaderpersoneel te accommoderen. Het beleid zal veel vindingrijkheid aan de dag moeten leggen wil ze de storm van kritiek die dergelijke uitlatingen zal veroorzaken, gepast weerleggen. Noch de allochtone bevolking van Transvaal, noch de verstokte Transvaler loopt immers warm om zijn woonst te offeren voor het spookbeeld van een nieuw soort Haagse stedeling: het hoog opgeleide personeel van de Haagse groeisectoren (ICT-ers, multiculturele buurttoeristen, leden van de internationale gemeenschap, etc).

Dat de markt vandaag 'klem loopt', speelt als een bijkomend probleem. Ondanks alle '*gunstige prognoses over economische groei en inkomensontwikkeling, verruiming van de woningmarkt en vraaguitval naar het goedkope, kleine huur-en koopsegment*'[10]... is de realiteit tot nog toe anders voor de woningcorporaties. Als gevolg van het toenemend aantal éénpersoonsgezinnen (veel samenwonende of gehuwde mensen scheiden, jongeren trekken zich sneller terug uit het ouderlijke huis, etc.) blijft de vraag naar huurwoningen voortdurend stijgen. Niettemin lijkt niemand het nodig te vinden om de gekozen koers te wijzigen. Dat de werkelijke problemen van Transvaal hiermee verschoven worden naar andere probleemgebieden zoals Den Haag Zuid-West, lijkt voor het beleid slechts bijzaak: het is iets waar het beleid 'de hand niet in heeft' en dat 'aan de markt overgelaten moet worden'. Op die manier verschijnt in de schaduw van de Haagse nieuwe stedeling zijn duistere dubbelganger. Onze stelling is dat Den Haag in de nabije toekomst niet enkel bevolkt zal worden door ICT-ers en leden van de internationale gemeenschap, die zich steeds flexibel opstellen en klaar staan om hun honk te verleggen naargelang de carrièremogelijkheden. Volgens

10
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 15.

ons zal Den Haag met tal van andere, minder ideale maar even nieuwe stedelingen overspoeld worden. De zogenaamde '*herhuisvestingsnomade*' is hier een goed voorbeeld van. Hieronder verstaat men het soort bewoner dat door de talloze herstructureringen in Den Haag van de ene achterstandswijk in de andere terecht komt. De herhuisvestingsnomade typeren wij aan de hand van zijn kritiekloze acceptatie van een onzekere toekomst. Verzet is zinloos en van weerstand wordt men niet beter, zo redeneert hij. Deze nomade heeft dan ook een groot incasseringsvermogen: elke noodlottigheid kan hij relativeren. Welke implicaties het herstructureringsproces ook heeft op zijn situatie, hij maakt er het beste van. Het cruciale punt hiervan is uiteraard dat een dergelijke *passieve* zelfredzame stedeling perfect in de kraam past van het beleid, en dus de omgekeerde waarheid vormt van de gedroomde *actieve* zelfredzame Haagse nieuwe stedeling. Uiteindelijk verkeert ook de ICT-er in een permanente uitzendsituatie, al zal hij het zelf verwoorden als een 'avontuurlijk leven vol onverwachte kortsluitingen en *opportunities*'. Door hun 'groot probleemoplossend vermogen' stellen deze nomadische burgers zich flexibel op ten aanzien van élke beleidsbeslissing. De nomade is op die manier de incarnatie van de ideale bewoner van de onverdeelde stad: *iemand die ontwikkelingen niet ter discussie stelt, maar zich als een surfer gewillig laat meevoeren waar het lot hem brengen zal.*

CARNAVAL IN HET GETTO VAN DEN HAAG

De vraag aan de Transvaler om vooral ruim te denken en zich de droom van Den Haag eigen te maken, komt op die manier wel in een heel vreemd licht te staan. Alle condities worden er immers zo naar geschapen dat men wel moet toegeven dat Transvaal een probleem vormt en een radicale aanpak rechtvaardigt. Elke weerstand vanuit de buurt, wordt onmiddellijk gezien als een bewijs dat Transvaal

werkelijk een probleem vormt en er een onwil bestaat te onderkennen dat Den Haag als brainport en internationaal zakencentrum een nijpend tekort zal hebben aan duurdere koopwoningen in het centrum van de stad.

Deze aanpak doet verdacht veel denken aan de vreemde toestand waarin Kosovo zich vandaag bevindt: Kosovo maakt naast Montenegro en Servië deel uit van Joegoslavië, maar is niettemin mandaatgebied van de VN. Dit betekent dat in afwachting van zelfbestuur, alle overheidsfuncties en overheidsbedrijven van deze deelrepubliek beheerd worden door de VN. De bevriezing van de toestand waarin de oorlog tussen Servië en de Kosovaarse Albanezen door ingrijpen van de VN werd beëindigd, moet voorkomen dat het conflict weer in alle hevigheid zal losbarsten. Dit betekent dat elke kritiek op het VN-bestuur niet alleen wordt gelezen als een bewijs van Kosovo's prille en/of onvolwassen democratie, maar ook dat Kosovo merkbaar nog niet aan zelfbestuur toe is.[11] Als het zo is dat ook het Transvaal-beleid eenzelfde *gettologica* volgt, dan is het duidelijk wat het beleid echt wil: het is helemaal niet van plan om problemen in Transvaal op te lossen. Integendeel, men houdt zich ongestoord bezig met het doorduwen en ontvouwen van de grootse toekomstplannen voor de Haagse regio.

De in Transvaal georganiseerde sociale, educatieve en/of artistieke acties hebben binnen deze gettovorming een vreemde, maar precieze rol: zij moeten de uitzonderingspositie van Transvaal op carnavaleske wijze in de verf zetten. Sinds Transvaal door de 'van Boxtel-regeling' uitverkoren is tot rampgebied, wordt de wijk overspoeld door een wildgroei aan goed bedoelde initiatieven. Deze acties lijken het tegenwicht te vormen van het gevoerde beleid, maar niets is minder waar. Het beleid organiseert zelf deze carnavaleske acties of laat ze oogluikend toe als ongevaarlijke heibelprojecten. Dit kan nog het best

11
Slavoj Žižek spreekt met betrekking tot de Israëlisch-Palestijnse kwestie van een *'we enjoin you to resist us, so that we can crush you'*-logica. Elke tegenkanting wordt door de Israëli's niet langer als weerstand tegen hun eigen politiek ervaren, maar als ondubbelzinnige daad van terrorisme. Zie: *Welcome to the Desert of the Real*, Londen: Verso 2002, p. 93 en 115.

12
In België werd het principe van interne oppositie goed duidelijk met de fel omstreden wapenlevering aan Nepal (zomer 2002). De groene vleugel binnen de coalitie tekende (na eerdere goedkeuring) heftig protest aan, stelde de politieke orde in vraag, verving haar minister van volksgezondheid, eiste een jaarlijkse evaluatiecommissie en stuurde een eigen onderzoekscommissie naar Nepal om te controleren of het Nepalese regime democratisch genoemd kon worden. Juist door deze interne oppositie binnen de regering kon de sociaal-liberale coalitievleugel zonder schrik te hebben het transport ooit te moeten *cancelen*, de indruk wekken een ruimdenkende regering te zijn, die open staat voor discussie en bereid is elke weloverwogen kritiek in het compromis op te nemen.

duidelijk gemaakt worden met wat men *'interne oppositie'* noemt. De meest effectieve methode om oppositiepartijen te neutraliseren is ze opnemen in de coalitie. Niet om die partijen vervolgens te vernederen en te bewijzen wat echte politiek is (zoals ongeveer met LPF in Nederland gebeurde), maar om de oppositie binnen de coalitie zelf te organiseren, zodat de regering geen autoritaire politiek meer verweten kan worden.[12] Elke echte oppositie staat zo van meet af buitenspel, omdat de coalitie haar eigen oppositie organiseert. Als je enige rol van betekenis wil spelen, moet je noodgedwongen het circus van de coalitie volgen.

Eenzelfde constructie van interne oppositie is gemakkelijk te herkennen binnen Transvaal. Terwijl het beleid ongestoord haar gang gaat, wordt de sociaal werker en/of kunstenaar als volgzame criticus ingezet om de veroorzaakte onrust te kanaliseren en te neutraliseren. Hun hyperactiviteit mag onze aandacht echter niet afleiden van de problematische zijde van deze schijnbaar onschuldige monstercoalitie tussen beleid, sociaal werk, bewoners(groepen) en/of kunstenaars. Sociaal werk en kunst lijken vooral een stofzuigerfunctie te vervullen voor het actieve beleid. Dat niemand binnen deze horde pseudo-critici twijfelt aan het feit dat '*fors ingrijpen*' echt de '*onvermijdelijke uitweg*' is om een ommekeer in Transvaal te bewerken, moet gelezen worden als een bewijs van hun verdoken impotentie. Onder het mom van een kritische instelling geven deze partijen openlijk toe alleen in te spelen op de '*ontstane onrust*' door de organisatie van wat een kunstenares in alle onschuld '*artistieke afscheidsrituelen*' durfde te noemen. Deze kunstenares vergat echter rekening te houden met het feit dat kunst op die manier ingezet wordt om de bewoners de illusie te bieden deel uit te maken van een groter politiek proces (van chaos naar een gezonde, leefbare en pluriforme wijk). Op die manier wordt de zogenaamde participatie van de

bevolking aan politieke beslissingen, gereduceerd t ot deelname aan socio-educatieve activiteiten zoals dj-cursussen, beschilderen van tijdelijke bouwomheiningen, intercultureel koken, kindertheater, etc. Hierdoor wordt de participatie gepresenteerd als een theater dat verdacht veel doet denken aan een antiek vruchtbaarheidsritueel. De Transvalers moeten leren dat 'tijden van verandering ook heel creatieve perioden kunnen zijn', net zoals het alles verterende offervuur leidt tot creativiteit en vernieuwing. Sociale acties en kunstopvoeringen vormen op die manier een ideaal supplement op het beleid, omdat ze de beleidsacties accepteren als een noodlottigheid in het menselijk bestaan, even toevallig en voorbijgaand als bijvoorbeeld een vulkaanuitbarsting.

Om enige klaarheid binnen deze carnavaleske en hyperactieve acties te scheppen, is het nodig om de zogenaamde onrust waarop de meeste acties zich beroepen, te preciseren. Over welke onrust spreekt men als men beweert tegemoet te komen aan de onrust in Transvaal? Spreekt men over de onrust die een gevolg is van de slechte woonomstandigheden, van de toenemende werkeloosheid, de sociale achterstand van veel allochtone jongeren en/of de grote leegstand in Transvaal? Of spreekt men over de onrust die een gevolg is van de sloop van 3000 woningen in Transvaal en het hiermee gepaard gaande herhuisvestingsbeleid? Onze stelling is dat men met bijvoorbeeld het beschilderen van bouwomheiningen of het organiseren van kunstactiviteiten in slooppanden, misschien wel denkt de sociale onrust in Transvaal te lenigen, maar dat men niettemin slechts inspeelt op de onrust die veroorzaakt is door de herstructurering van Transvaal. Het feit dat men zich beroept op de zogenaamde 'tussenfase' (de fase tussen afbraak en heropbouw) als *opportunity*- en experimenteerfase, is hiervan een bewijs. Als de herstructurering van Transvaal afgelopen is, zullen deze

acties verdwijnen als sneeuw voor de zon. De sociale, meer structurele onrust waarop het beleid zich beriep om Transvaal aan te pakken, zal daarentegen blijven. Misschien niet langer in Transvaal, maar dan wel in Den Haag Zuid-West.

3 *WHAT'S THE COLOUR OF MONEY?*

Volgens het GSB is een duurzame ontwikkeling van probleemwijken als Transvaal onmogelijk zonder een interactieve, integrale en ontkokerde aanpak. Hieronder verstaat men een beleid dat gelijktijdig inzet op sociaal, fysiek en economisch vlak en dat zich niet verliest in ideologische spelletjes. Ondanks deze nobele uitgangspunten, lijkt het vooral de economie te zijn die de matrix vormt van waaruit elke sociale en fysieke actie ondernomen wordt. BAVO betwijfelt of een maatschappelijk project dat slechts denkt in termen van kapitaal en meerwaarde, de beloofde ommekeer in Transvaal kan teweegbrengen.

Dat kapitaal de motor is van het Transvaalgebeuren, wordt duidelijk in de manier waarop de identiteit van allochtone buurtbewoners uitgebaat wordt als een toeristische attractie. Deze onregelmatigheid probeert men te minimaliseren door twee tegengestelde redeneringen te combineren. Enerzijds de gedachte dat een economische integratie het 'minst schadelijke' scenario is, anderzijds de politiek correcte houding om tegenover het vreemde, vooral neutraal en ondogmatisch te blijven. De lezer is hierbij gewaarschuwd: door middel van dergelijke manoeuvres plaatst de economische machine zichzelf buiten elke discussie en stelt ze haar voortbestaan veilig.

DE *COULEUR LOCALE* ALS MEERWAARDE

Het is goed begrijpelijk dat velen zich niet wensen in te laten met de naar geld riekende spelletjes die 'politiek' en 'grootkapitaal' onderling bedisselen in Transvaal. Om zich niet te laten vangen door de vreemde manoeuvres van het beleid, gaat men vaak pleiten voor een meer open, tolerante houding. We kunnen ons dan ook goed inbeelden dat iemand onze kritieken volmondig beaamt en zegt: 'oké, ik heb het begrepen, we moeten onze blik aanpassen en inzien dat de Paul Krugerlaan ook een leuke winkelstraat is met andere gebruiken en gewoonten, die noch beter, noch slechter genoemd kunnen worden dan onze eigen culturele tradities. Transvaal heeft helemaal geen kansen gemist, maar is een leuke multiculturele buurt, waarin plaats is voor spannende kortsluitingen! Het beleid moet maar eens stoppen met zijn krampachtige pogingen om het begrip achterstandswijk uit het vocabularium te schrappen en te streven naar een onverdeelde stad.' Deze pseudo-tolerantie ten opzichte van zogenaamd meer wilde, chaotische, oriëntaalse winkelstraten is echter de houding die te allen tijde vermeden moet worden. Dergelijke taal wordt immers ook door het beleid en zijn economische partners gehanteerd.

In het nieuwe Wijkplan voor Transvaal wordt de Paul Krugerlaan ook gepromoot als een oriëntaalse, exotische, multiculturele winkelstraat. Dat de Paul Krugerlaan in haar huidige gedaante niettemin als een steen des aanstoots ervaren wordt, bewijst dat het beleid een fundamenteel verschillend beeld heeft van wat een oriëntaalse, multiculturele winkelstraat behoort te zijn. Binnen het nieuwe Wijkplan wordt het multiculturele kenmerk van Transvaal als een verborgen en onontgonnen potentie gezien... een gemiste kans die koste wat kost optimaal benut moet worden. Allochtone winkeliers moeten opgeleid worden tot moderne winkelmanagers die hun eigen etnische identiteit als potentie beschouwen. Door meer aandacht te besteden aan bijvoorbeeld de typische *couleur locale* qua presentatie en aankleding, kan meerwaarde gecreëerd worden uit wat nu als een schrale eenzijdige en onoverzichtelijke brij gezien wordt. Het beleid probeert de allochtone winkeliers aan het verstand te brengen dat zij allen baat hebben bij een *gentrification* van de Paul Krugerlaan.

Dit minimale verschil tussen twee versies van de Paul Krugerlaan (de Paul Krugerlaan die 'werkt' en de Paul Krugerlaan die de boot dreigt te missen vanwege onbenutte kansen) is cruciaal. Ze toont ons immers hoe het beleid een 'onverdeeld Den Haag' denkt te kunnen bereiken door een economische ontwikkeling. Een opgeknapte Paul Krugerlaan zorgt immers voor een ander en beter imago voor Transvaal en dat zal op termijn niet onopgemerkt blijven bij potentiële kopers, huurders en zelfs investeerders, die nu afgeschrikt worden door de wanorde en smerigheid in Transvaal. Voorwaarde hiertoe is echter dat de allochtone winkeliers het beleid volledig volgen in de brancherings-aanpak. Pas dan kan het beleid van zijn kant Transvaal promoten als toeristisch trekpleister, zoals gebeurt in een project als 'City Mondial'. Op deze manier kan Transvaal van een meer in zichzelf gekeerde hulpbehoevende achterstandswijk, omgeturnd worden tot een buurt die ook eigenwaarde heeft en een karakteristieke positie kan opeisen binnen het rijke Haagse stadsleven.

Dat economie de motor is van de Transvaalse gedaanteverwisseling, wordt vandaag niet langer onder stoelen of banken gestoken. Men kleedt dit meestal in met het argument dat we vandaag niet langer terug kunnen naar vroegere ideologische (wan)toestanden. Hierbij doet men alsof de tegenstelling tussen een economische en niet-economische aanpak, overeenkomt met de tegenstelling tussen een ontkokerde, nuchtere houding en een houding die krampachtig vasthoudt aan ideologische luchtkastelen. Het GSB schuift dan ook een

ontkokerde en ontzuilde aanpak naar voren als dé voorwaarde voor een duurzame ontwikkeling. Het GSB deelt de overheid hierbij een voortrekkersrol toe: zij is de (neutrale) partner die ervoor moet zorgen dat de overige marktpartners op een correcte manier samenwerken en het goede doel niet uit het oog verliezen. Partners mogen wel een ideologische achtergrond hebben, maar hen wordt gevraagd om deze kokers op te schorten in verband met de goede voortgang van het proces. De manier waarop het schrikbeeld van ideologische strijdtonelen in het verleden tegenover de huidige ondogmatische, nuchtere en frisse kijk op de samenleving wordt gezet, mag ons niet misleiden. Het moet vooral dienen om te verbergen dat er vandaag vooral volgens economische processen en managementstrategieën wordt gewerkt. Op die manier wordt elke weerstand tegen de economische aanpak gechanteerd, omdat critici onmiddellijk als voorstanders van de verkokering worden neergezet. En wie wil er nu een stap terug zetten naar het tijdperk van de repressieve ideologieën?

ECONOMIE IS DE VASTE ROTS WAAROP WIJ BOUWEN!

Deze marktgerichte, economische en ontkokerde aanpak van Transvaal lijkt onmisbaar voor het aantrekken en binden van noodzakelijke investeringspartners die de ambities van Den Haag mede moeten mogelijk maken. Toch is er ook een andere, meer fundamentelere manier waarop economie de basis vormt van de Haagse ontwikkelingen: een sterke economie wordt gezien als de voorwaarde voor een *'vitaal en onverdeeld Den Haag'*. Den Haag kan pas een sterke marktpositie innemen als ze zich als onverdeelde stad profileert.[13] Deze visie is door de gemeente Den Haag uitgewerkt in vier beleidsnota's. Het *Masterplan Hoog Hage* beoogt Den Haag als toplokatie binnen de Randstad verder uit te bouwen door middel van 'binnenstedelijke herontwikkeling'. Het

13
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 15.

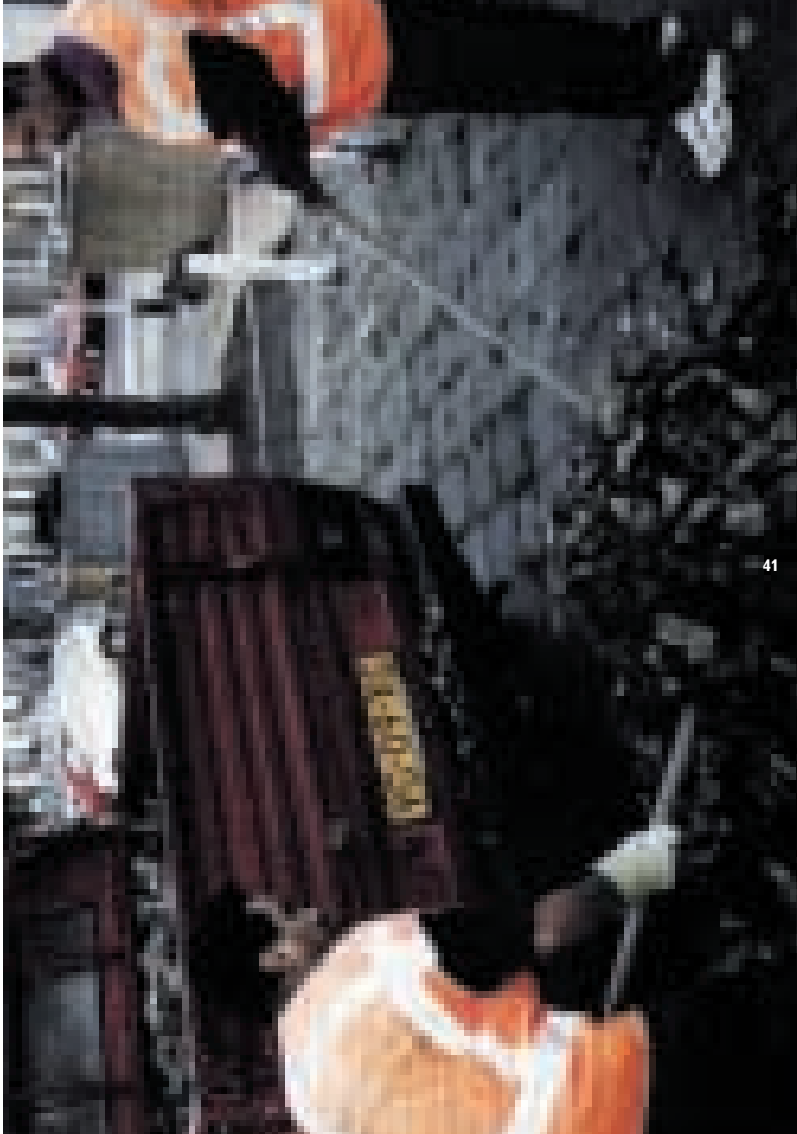

Masterplan Stadseconomie streeft in samenwerking met de rijksoverheid en de particuliere sector naar een verbreding van de economische structuur van Den Haag en de bevordering van werkgelegenheid. Het *Masterplan Herstructurering* wil met een gebiedsgerichte en gedifferentieerde aanpak van de wijken inspelen op de nieuwe stedelingen. Het *Socio-Educatief Masterplan* gaat er van uit dat een goede opleiding een belangrijke voorwaarde is voor een sterke positie van Den Haag.

Dat vooral de economie alomtegenwoordig is in de ruimtelijke en sociale ontwikkeling van Den Haag, wordt duidelijk als men er voortdurend op gewezen wordt dat het 'niet alleen gaat over stenen stapelen', maar dat een 'fysieke ontwikkeling niet zonder sociale ontwikkeling kan'. Hoe moeten we deze uitspraak begrijpen? Onze stelling is dat elk sociaal en fysiek probleem impliciet *her*schreven wordt als een economisch probleem, zodat deze vervolgens met economische maatregelen opgelost kunnen worden. Op die manier wordt bijvoorbeeld het probleem van de sociale cohesie tussen rijk en arm, weggewerkt door een economische oplossing: vraag en aanbod op de arbeidsmarkt moeten beter aan elkaar gekoppeld worden, zodat de zwaksten sneller werk vinden en zo sociaal opgevangen worden. Door deze impliciete *her*schrijving is echter niet langer duidelijk wat nu de uiteindelijke motivatie vormt. Sociale acties zoals de extra aandacht voor de ontwikkelingsachterstand van allochtone jongeren, vinden immers vaak hun motivatie in het feit dat deze allochtone jongeren het kaderpersoneel van de toekomst vormen. Eenzelfde logica geldt voor fysieke problemen in Den Haag: elke fysiek tekort/disfunctioneren wordt *her*schreven als economisch tekort. Verwaarloosde en vervallen panden binnen Transvaal zijn niet zomaar verwaarloosde gebouwen, maar worden door het beleid gezien als obstakels die voorkomen dat ook

een meer gegoede bevolking zich in Transvaal wil vestigen.

Natuurlijk kan het niet als nadeel ervaren worden dat allochtone jongeren uit sociaal zwakkere milieu's meer opleidingsmogelijkheden krijgen. Het probleem speelt zich echter af binnen een ander toneel:

> '*Etnische minderheden zijn (potentiële) motoren voor vernieuwing, op het gebied van cultuur, ondernemerschap en leefstijlen. Benutten van dat kapitaal versterkt het internationale profiel van de stad.*'[14]

Dit soort uitspraken tonen duidelijk aan hoe elk etnisch verschil in termen van *kapitaal her*schreven wordt. Tevens wordt het begrijpelijk waarom Transvaal als een eenzijdige, onherkenbare en problematische brij tevoorschijn komt. Een homogene brij waarin vooral 'veel van hetzelfde' te vinden is zoals teveel sociale huurwoningen, teveel kleine Turkse bakkerijtjes of teveel onhygiënische eetgelegenheden, is immers economisch inefficiënt. Volgens het GSB hebben de Turkse bakkers niet goed begrepen dat hun afwijkende positie t.o.v. de norm veel beter kan renderen als ze dit verschil optimaliseren en exploiteren. De Turkse bakker moet inzien dat hij niet alleen een meerwaarde kan bieden qua voedselaanbod, maar ook qua cultureel profiel voor de hele buurt. Immers, zo luidt de redenering, als Transvaal zich meer zou profileren als multiculturele wijk, dan komt dat ten goede aan iedereen. Op die manier wordt een etnisch verschil opgelost binnen een economisch raamwerk. Hiervoor is een fragiel evenwicht nodig. Te weinig verschil is niet goed, maar teveel verschil heeft ook een verkeerd effect. Acht Turkse bakkers naast elkaar in één straat werkt niet, is onrendabel en leidt tot verschraling. Sleutelwoord tot deze *gentrification* van Transvaal is uiteraard het *brancheren*: een gericht beleid moet aansturen op een gelijke verdeling van Turkse bakkerijtjes over de hele wijk. Dit leidt vaak tot een zogenaamde *pandenbank*: de gemeente eigent zich via een gemeentelijk besluit het eerste recht op aankoop toe of kan de bestemming van het pand toewijzen aan één bepaalde sector. Een bekend voorbeeld hiervan is de Witte de Withstraat in Rotterdam: deze straat werd in vrij korte tijd geupgraded tot galerie-, cultuur- en uitgaanscentrum voor de culturele/hippe Rotterdammer.

14
Zie: *De Kracht van Den Haag*, p. 21.

15
Deze slingerbeweging tussen té veel én té weinig tolerantie analyseert Slavoj Žižek als het symptoom van de multiculturele samenleving, in: *Pleidooi voor Intolerantie*, Amsterdam: Uitgeverij Boom 1998, p. 48-55.

MUREN VAN RESPECT IN EEN ONVERDEELDE STAD

Vandaag is het geen taboe meer om te stellen dat alleen een economische ontwikkeling Transvaal terug op de been zal helpen en dat werk het sociaal integratiekader bij uitstek is. In '*De Kracht van Den Haag*' is deze tendens duidelijk af te lezen. Dit is op zijn minst opmerkelijk, als men weet dat Den Haag tegelijkertijd ook droomt van een onverdeelde stad, zonder hiërarchie of klasse, zonder onderscheid van ras en religie. We stoten hierbij op een impasse: hoe kan men een onverdeelde stad realiseren op basis van een systeem dat onvermijdelijk verdeeldheid zaait? Deze ambiguïteit heeft te maken met de vreemde positie waarin de allochtone inwoner van Transvaal zich bevindt: ten opzichte van de allochtone Transvaler is het beleid zowel te veel als te weinig tolerant. Enerzijds predikt het beleid een tolerante opstelling ten opzichte van vreemde culturen: ieder heeft namelijk het recht op een eigen identiteit, we mogen geen westerse waarden opdringen, etc. Anderzijds overtreedt het beleid zelf deze regel en is het te weinig tolerant: Turkse bakkers mogen geen Turkse bakker meer zijn, maar moeten een Turkserdan-Turks winkeltje inrichten en het beheren als een eigentijds bedrijf.[15] Op die manier bestaan er twee tegengestelde allochtone Transvalers onproblematisch naast elkaar. In het eerste geval de radicale ander die het economische principe van management, brancheren en *gentrification* niet wenst te

incorporeren, geen wooncarrière wil maken en/of niet wenst deel te nemen aan het inspraakgebeuren. In het tweede geval de *gentrified other* die alles wel begrepen en overgenomen heeft. Denk hierbij aan de Turkse bakker die zich profileert als meer Turks dan Turks, omdat dit nu eenmaal aanslaat en goed 'in de markt ligt'.

Beide types komen overeen met een houding t.o.v. de allochtone bevolking, die we ook in de beleidsteksten kunnen detecteren. Aan de ene kant heb je de populistisch-pragmatische redenering dat, als het over geld en economische belangen gaat, iedereen hetzelfde is – of je nu blank, zwart of geel bent. Het economische wordt hier gezien als een neutraal, universeel medium dat mensen met de meest verschillende culturele of religieuze achtergrond heel goed verstaan. Vanuit deze redenering moeten we geen angst hebben om ons contact met de ander als een economische transactie te zien. En al zou de economie dan niet helemaal neutraal zijn, dan is het toch tenminste de 'minst schadelijke' manier om de allochtoon in onze samenleving te integreren. Dat werk het integratiekader bij uitstek is, is hiervan een goed voorbeeld. Daarnaast heb je de schijnbaar tegengestelde, politiek-correcte houding die de economie juist voorstelt als een fundamenteel onderdeel van de westerse *way of life*. De vervolgredenering is dat we in het benaderen van de allochtoon in economische termen, afbreuk doen aan de culturele waarden van deze ander. Het beleid hanteert deze redenering om acties te ondernemen die de 'specifieke cultuur' van de vreemde ander moet ondersteunen. Denk hierbij aan steun voor koffiehuizen waar allochtonen elkaar ontmoeten. Wat deze politiek-correcte benadering van de vreemde evenwel buiten beeld laat, is het feit dat het hier wel om financiële steun gaat en dus opnieuw typisch westers genoemd moet worden en waarschijnlijk ook niet zonder eigenbelang gebeurt.

Hoe moeten we nu dit vreemde naast elkaar bestaan van deze twee contradictoire integratietactieken begrijpen? Cruciaal is dat beide gebaseerd zijn op eenzelfde economische onverschilligheid en egocentrisme. De andersheid van de ander moet koste wat kost rendabel gemaakt worden, door het in het eigen economische project opgenomen. Ofwel moet hij aangespoord worden dit vooral niet te doen. In beide gevallen gaat het beleid dus in de fout. In het eerste geval is er te weinig respect voor de ander. Terwijl in het tweede geval wordt miskend dat veel allochtonen misschien wel uit hun isolement willen breken, onderdrukt worden door hun 'culturele tradities' of misschien wel helemaal vervreemd zijn van hun traditie. Hoe groot het verschil ook lijkt tussen de rechts-pragmatische en links-idealistische houding, beide gaan uit van dezelfde vooronderstelling: aan de ene kant heb je *onze* cultuur, normen en waarden; aan de andere kant heb je letterlijk een 'andere' cultuur die op de een of andere manier niet te vergelijken valt met 'onze' cultuur. Op die manier lijkt het dat beide opties er vooral voor moeten zorgen dat 'ons project' niet ter discussie gesteld wordt. Door de vreemde ander op veilige afstand te manoeuvreren, kan men zonder schuldgevoelens en zonder gestoord te worden door de eventuele ellende van de ander... de eigen op consumptie en winstbejag georiënteerde levensstijl continueren.

De tegenstelling tussen te veel en te weinig tolerantie lost echter op als we deze twee houdingen binnen het kader plaatsen van onze eerdere stelling dat de ontkokerde en ondogmatische GSB-aanpak, vooral een economische aanpak verbergt. Niet alleen de droom van een socio-economische onverdeelde stedelijke ruimte staat ten dienste van de economie... maar ook het schijnbaar tegengestelde pleidooi voor diversiteit en pluriformiteit, moet de economische machine draaiende houden. Dat managementcursussen voor allochtonen vooral economisch

interessant zijn, is begrijpelijk. Dit is minder duidelijk bij de aanbeveling om de ander vooral *niet* eenzelfde managementidentiteit aan te meten, omdat dit onrecht doet aan de pluriformiteit en dus tot culturele bloedarmoede leidt. Niettemin zijn we van mening dat ook dit pleidooi voor pluriformiteit ten goede komt aan de economie, omdat deze laatste beslissing de kracht heeft om hele delen van de bevolking zonder gewetenswroeging in een economisch onderontwikkelde toestand te houden. Doorgaans is men van mening dat de economie niet gebaat is met een zorgenkindje als Transvaal, dat enkel vragende partij is en niet zelfvoorzienend. Maar zou het nog mogelijk zijn om meerwaardes en winsten te creëren als iedereen gelijk is en niemand mag verliezen? De neutraliteit van de economie is vals, omdat de economie juist ongelijkheid nodig heeft en steeds opnieuw verschil zal creëren om meerwaardes te boeken. Juist daarom is het tolereren van pluriformiteit binnen de onverdeelde stad van levensbelang voor de economie en daarom zal het verschil tussen allochtoon en autochtoon steeds *her*schreven worden als een 'neutraal', economisch verschil. Het pleidooi voor verschil binnen een onverdeelde stad, is dus een strategische manier om zorgenkindjes in de situatie van zorgenkind te houden. Wat zou er bijvoorbeeld met de concurrentiepositie van de Nederlandse tuinbouw gebeuren als illegale fruitplukkers uit het Oostblok (de spookbewoners van Transvaal) een legaal statuut zouden krijgen en hetzelfde recht op sociale uitkering en ziektezorg? Zowel teveel als te weinig tolerantie is dus positief voor de vlotte werking en versterking van de economische positie van Den Haag. Verschil en onverdeeldheid sluiten elkaar op die manier niet uit, maar zijn de succesformule waar het GSB al zijn kaarten op inzet.

4 *SIT BACK*... VOOR ALLES WORDT GEZORGD!

In het project van een onverdeelde stad lijkt de bevolking meer dan ooit een actieve rol toebedeeld te krijgen. Interactie en participatie worden gezien als een onmisbaar fundament van het beleid dat voorgoed korte metten moet maken met de kloof tussen overheid en het maatschappelijk krachtenveld. Niettemin stellen wij dat deze verhoogde staat van paraatheid precies het omgekeerde resultaat tot gevolg heeft: de burger bevindt zich steeds meer in een situatie waarbij alle mogelijkheden op voorhand voor hem bedacht zijn.

Door deel te nemen aan de georganiseerde participatie en inspraak, conformeert de burger zich impliciet met alle op stapel liggende plannen. Besluit hij zich te onthouden, dan wordt hij ingezet als het levende bewijs dat nog meer middelen nodig zijn om de bevolking 'wakker te schudden'. Het is echter té naïef om alle schuld op het beleid af te schuiven en deze af te schilderen als het meesterbrein dat alle goedbedoelde signalen van de burger naar eigen goeddunken manipuleert. Volgens BAVO krijgt de burger waar hij om gevraagd heeft: door de invulling van zijn wensen uit te besteden, plaatst hij zichzelf met de rug tegen de muur.

OVER DE NIEUWE STEDELING...

Het is duidelijk dat het GSB, een heel specifiek beeld heeft van het type stedeling dat het best 'werkt' in zijn constellatie. Als we '*De Kracht van Den Haag*' scannen, kunnen we een duidelijk profiel herkennen. De nieuwe stedeling is actief en zelfredzaam, hij beschikt over een groot probleemoplossend vermogen en grijpt elke kans aan om op te klimmen op de maatschappelijke ladder. Hij stelt zich flexibel op binnen de stadseconomie, is steeds bereid om al

werkend bij te leren, hij kiest voor opleidingen die een goed perspectief bieden op de arbeidsmarkt bieden en die de sociale mobiliteit en carrière ten goede komen. Hij denkt niet in termen van 'ieder voor zich', maar is zorgzaam en gevoelig voor de zwakkeren in de samenleving en staat open voor andere denkwijzen en leefwerelden. Zijn verantwoordelijkheidszin houdt dan ook niet op bij de huisdeur, hij is heel mondig in het uiten van zijn wensen en onvrede naar de overheid, gaat graag het gesprek aan met het beleid en geeft duidelijke signalen als er dingen verkeerd of mank lopen. De nieuwe stedeling voelt zich ook perfect thuis op de elektronische snelweg en weet deze goed in te zetten in zijn interactie met de arbeidsmarkt, de overheid, etc.

Het is evident dat een dergelijke nieuwe manier van denken veel aanpassing vergt van de bevolking. Het GSB voorziet dan ook in een scala van socio-educatieve programma's die de mentaliteit van de bevolking in korte tijd moeten omvormen: van participatierondes en inspraakvergaderingen tot huiskamergesprekken, klankborden, workshops, etc. Dit hele proces is uiteraard niet zo onschuldig als het lijkt, impliciet wordt een hele rits normen en waarden meegenomen die bepaalt of iemand recht van spreken heeft of niet. De mening van de burger wordt met andere woorden pas ernstig genomen als hij of zij zich schikt in het profiel dat de overheid graag ziet. Het logische gevolg hiervan is dat het voor de burger – eenmaal omgebouwd tot de ideale stedeling – onmogelijk geworden is om nog fundamenteel van mening te verschillen met het beleid. Door zich te assimileren met de vorm en terminologie van de inspraakprocedures, heeft de burger zich immers reeds impliciet geconformeerd met de fundamentele normen en waarden van diezelfde overheid. Op die manier komen we tot een eerste paradox van de participatie: de wens van de overheid om de burger om te bouwen tot iemand die behendig en gedisciplineerd zijn mening uit, heeft precies het tegengestelde effect. Onze stelling is dan ook dat inspraak een leeg ritueel is. Men zal slechts in debat gaan met de tegenstander, voor zover men er zeker van is dat er op een dieper liggend niveau een verzekerde consensus bestaat. Discussie-partners die er een fundamenteel verschillende mening op na houden, worden bij voorbaat uitgesloten van het debat.

Vaak wordt deze paradox aangehaald als het bewijs dat het idee van een maakbare samenleving gedoemd is te mislukken. Men argumenteert dat de overheid steeds zal blijven stoten op een inerte rest in de maatschappij die niet kan of wil 'gemaakt' worden. Deze rest wordt vervolgens een subversieve lading toegekend: een positie van weerstand tegen de hyperactieve betuttelingen van de overheid. Hoe meer de overheid haar populatie probeert om te vormen tot modelburgers, des te harder stoot zij op een weerstand in het hart van de maatschappij, zo luidt het dan. Hoe juist deze kritiek ook is, volgens ons gaat deze kritiek niet ver genoeg. Onze stelling is dat de overheid alle baat heeft bij haar eigen nederlaag en het voortbestaan van de restfractie in de maatschappij. De hedendaagse overheid beseft immers heel goed dat ze overbodig zou worden als haar ideaal van totaal participerende burgers gerealiseerd zou zijn. Op die manier komen we op een tweede paradox: deze niet interactieve rest, die steeds ontsnapt aan elke mobilisering en sensibilisering, vormt niet alleen een obstakel voor de overheid... ze is ook de drijfveer én bestaansreden van de op participatie beluste overheid.

Als we deze twee paradoxen combineren dan zien we hoe de burger in een dubbele beweging geklemd zit. Als je participeert, verlies je automatisch de mogelijkheid om er een fundamenteel verschillende opinie op na te houden (eerste paradox). Stel je je echter buiten elke interactie, dan wordt je bestaan door de overheid gebruikt als legitimatie en

motivatie van haar strijd om haar bevolking tot mondige burgers om te vormen (tweede paradox). Het resultaat van deze dubbele wurggreep mag duidelijk zijn: in beide gevallen wordt elke weerstand tegen de genomen beleidsbeslissingen, geneutraliseerd.

...EN MINDER NIEUWE STEDELINGEN

Maar worden deze aantijgingen dan niet tegengesproken door de praktijk? Is het sprekende bewijs tegen de eerste paradox niet dat de overheid in probleembuurten hoofdzakelijk het debat aangaat met stedelingen die juist niet in het hierboven geschetste plaatje passen? Denk aan de vaak tumultueuze en hoogoplopende discussies tussen beleidsmensen en de allochtone bevolking of de immer strijdlustige buurtbewoners van de oude garde. Tegen onze tweede paradox zal men waarschijnlijk inbrengen dat deze discussies vaak veel positieve ontwikkelingen teweegbrengen, dat de overheid zich steeds heel geëngageerd opstelt en dat het bijgevolg grotesk is om te beweren dat de overheid steeds aanstuurt op een minimaal falen van de participatie omdat ze hier bij gebaat zou zijn.

Aan de hand van deze praktijkvoorbeelden kunnen we echter nog preciezer aanduiden hoe participatie een schijngebeuren is. Natuurlijk kan men wel iets positiefs bereiken met inspraak. Maar dat is juist ons probleem! In de praktijk wordt participatie steeds in een compromisvorm toegepast om de 'schijn van het tegendeel' hoog te houden. Een ideaal voorbeeld is het soort planning dat we *button-stedenbouw* noemen: een vorm van bottom-up-planning waarbij de bewoner (vaak online) een aantal fundamentele keuzen kan maken voor de herstructurering van zijn buurt, aan de hand van topics als verkeer, groen, leefbaarheid, etc. De bewoner moet aangeven hoe belangrijk hij elk van deze topics vindt door aan elk thema een cijfer toe te kennen. Als deze keuzen eenmaal zijn gemaakt, kan hij onmiddellijk zien welk soort wijkplan dat oplevert. Correctie is op die manier steeds mogelijk door bepaalde parameters anders te waarderen.

De participatie in dit planningmodel mag misschien wel ten top gedreven zijn... niettemin is er iets vals aan het hele systeem. Het participatieproces beperkt zich tot het bijna kinderlijk punten geven aan vooraf bepaalde, vrij algemene en onschadelijke parameters. Doordat de meningsverschillen tussen de participanten bovendien beperkt worden tot een kwantitatief verschil (scores van 1 tot 10), wordt op dieper niveau een consensus veilig gesteld. Het echte verschil van je mening kan immers nooit tot uiting komen. Ook het GSB hanteert dergelijke bedenkelijke planningsmodellen, maar op een nog sluwere wijze. In Transvaal bijvoorbeeld mochten de buurtbewoners aan de hand van een bordspel de beschikbare subsidiegelden (de '10 miljoen') verdelen. De parameters bestonden hier uit verschillende aspecten van de buurt die voor verbetering vatbaar zijn (schone straten, sociale cohesie, leefbaarheid, ICT-educatie, etc.). Om de voor de hand liggende kritiek te ontlopen dat de keuzes zich beperken tot voorgekauwde categorieën, waren er enkele lege vakjes waar de burger zelf een thema kon invullen. Het punt is uiteraard dat deze individuele keuze statistisch gezien onmogelijk enige kans kan krijgen, terwijl deze individuele keuze kwalitatief gezien, waarschijnlijk veel meer betekenis heeft dan de algemeenheid van de voorgestelde parameters.

In dit voorbeeld van de *button-stedenbouw* en bordspelparticipatie, valt duidelijk af te lezen hoe deze lege parameters doorgaans een bijna magische kracht uitoefenen. Neem het begrip 'leefbaarheid' bijvoorbeeld. Iedereen ervaart leefbaarheid vandaag als een onvermijdelijkheid, terwijl iedereen er tegelijk een heel andere betekenis aan toekent. In Transvaal worden we dan ook met de meest uitlopende 'leefbaarheidsacties' geconfronteerd: sociaal

werkers bieden knutselateliers en taalcursussen aan, jongeren organiseren dj-cursussen en buurtparty's, buurtgroepen ijveren voor 'Haagse hopjes' en meer blauw op straat, de gemeente stimuleert startende bedrijven, kunstenaars organiseren 'artistieke afscheidsrituelen' en beschilderen wachtgevels, woningcorporaties slopen sociale woningen en implementeren koopwoningen, etc. Een begrip als leefbaarheid heeft de magische kracht om dit bonte gezelschap samen te binden in een gemeenschappelijke strijd. Dat veel van deze acties onderling tegenstrijdig zijn en niet uitsluitend ten goede komen aan Transvaal, lijkt niemand op te merken. Iedereen leeft in de illusie dat hun belangen vertegenwoordigd worden en elke *ruis* wordt met de mantel der liefde toegedekt. Het problematische karakter van een dergelijke coalitievorming blijkt als we de zaken omkeren: men zal nooit toelaten dat de leegheid van de parameter leefbaarheid volledig ingevuld wordt met één heel specifieke eis. Denk maar aan een moslim die de Koran naar voren zou schuiven als dé *guide for modern and livable neighbourhoods*, of een anti-kapitalist die zich in naam van de leefbaarheid verzet tegen een economische ontwikkeling van probleemwijken... Deze absolute invullingen zullen onmiddellijk als fundamentalistisch, asociaal en contraproductief ervaren worden.

Het hoeft weinig uitleg dat deze spraakverwarring rond een lege parameter, een ideaal middel is om zelfs de grootste vijanden met elkaar te verzoenen. Binnen Transvaal bijvoorbeeld zijn niet alleen het beleid, maar ook de autochtone én de allochtone bevolking voorstander van een 'onverdeeld Den Haag'. Het gemeentelijk beleid verdedigt een onverdeeld Den Haag vanuit een economische perspectief en beslist tot massale sloop van sociale huurwoningen, implementatie van dure koopwoningen, groenvoorzieningen, vernieuwing van de openbare ruimte, etc. Ook de autochtone bevolking zal de onverdeelde stad bejubelen, maar dan wel voor een totaal andere reden. Het slopen van sociale huurwoningen betekent immers vooral het vertrek van allochtone, marginale bewoners uit de buurt. Op die manier ziet ze een kans om de Nederlandse normen en waarden in hun oude glorie te herstellen. Om deze discommunicatie nog wat op te drijven, kunnen we ons ook voorstellen dat zelfs de allochtone bevolking van Transvaal zich identificeert met het concept van een onverdeelde stad. Niet omdat ze plots evenveel rechten krijgt als de autochtone bevolking, maar omdat dergelijke ruimtelijke inrichting het dichtst bij de niet-westerse manier van denken ligt. Een onverdeeld Den Haag wordt dan gezien als een wilde, oriëntaalse metropool met ruimte voor onverwachte kortsluitingen, eigen initiatief, hechte familiebanden, etc.

Hoe ver de allochtoon en autochtoon ook van elkaar en van het profiel van de nieuwe stedeling lijken af te staan, zij zijn perfect voor de kar van het beleid te spannen. Beide laten zich immers vangen door de lege parameters en prikken hier al hun ongenoegens en dromen op vast. Logisch dan ook dat participatiemodellen zich vooral op deze lege parameters baseren: elke discussie of onenigheid wordt op magische wijze opgelost door het orakel van de onverdeeldheid of leefbaarheid.

WANNEER DE BEMIDDELAAR VERDWIJNT

De droom van een horizontaal georganiseerde, open samenleving, leidt tot een omgekeerd resultaat: het maatschappelijk veld raakt vandaag meer en meer getotaliseerd. Doordat het beleid overal en nergens tegelijk is, verdwijnt elke bemiddelende positie. Dit is duidelijk te zien in de gewijzigde rol van de overheid. Vroeger was het verdedigen van de samenleving tegen bijvoorbeeld economische exploitatie, één van de belangrijke basistaken van de overheid. Doordat de overheid zich vandaag als volwaardige

marktpartner profileert, stelt zij zich meer en meer zélf op als exploitant. Op die manier werpt de overheid zich in naam van de burger op als investeerder in maatschappelijk kapitaal, als marketingbureau van stedelijke processen, als headhunterbedrijf op zoek naar jong talent, etc. De burger zit hierdoor meer en meer gevangen in een situatie waarin alles reeds voor hem bedacht en uitgewerkt is.

Deze ambigue positie van de overheid is in Transvaal vooral terug te vinden in de manier waarop het beleid zowel beslist over de sloop van de buurt, als over de sociale voorzieningen die de 'negatieve bijwerkingen' van de sloop moeten verzachten. Ook het participerend overleg voor, tijdens en na de sloop wordt door de overheid georganiseerd en gecoördineerd. De burger weet niet langer of de overheid de boeman is die tot de sloop van zijn pand besliste of de weldoener die hem allerlei sociale pakketten en artistieke begeleiding aanbiedt om het afscheid van zijn woonomgeving te verwerken. Doordat de overheid zo'n *totaalpakket* aanbiedt, kan ze zichzelf gemakkelijk indekken. Elke fundamentele kritiek van de buurtbewoners op de massale sloop, kan ze pareren door te benadrukken dat ze toch ook tal van sociale maatregelen treft voor het lenigen van de onrust ten tijde van de sloop, dat er lange discussies aan vooraf gegaan zijn waarbij iedereen zijn zegje heeft mogen doen, dat ze de sloop een meerwaarde geeft door kunstprojecten te organiseren, etc. Hierdoor is het volstrekt onduidelijk geworden welke consideratie het meest beslissend is bij de overheid: staat de leef- en woonkwaliteit voorop of vormen economische belangen haar leidraad? Is de overheid écht een neutrale scheidsrechter die erover waakt dat de samenleving sociaal en rechtvaardig blijft? Of probeert ze in de eerste plaats de economische machine draaiende te houden, omdat ze dit als dé basisvoorwaarde voor een welvarende gemeenschap beschouwt? De claim van de overheid een neutrale, onpartijdige bemiddelaar te zijn, mag ons dus niet misleiden.

Binnen de hedendaagse interactieve en op participatie gerichte beleidsstructuren is er paradoxaal genoeg steeds minder plaats voor een bemiddelende positie.[16] De ontwikkelingen van de woningcorporaties zijn op dit vlak tekenend. Woningcorporaties hadden vroeger een duidelijke taak: binnen de volkshuisvesting probeerden ze een ideale bemiddeling aan te bieden tussen woonkwaliteit enerzijds en financieel-economische afwegingen anderzijds. Tegenover de huisjesmelkers die zoveel mogelijk winst probeerden te halen uit slechte, krappe woningen, opereerden de woningcorporaties zonder winstoogmerk en ging het er vooral om betaalbare en goede woningen te bouwen. Hun specifieke gedachtegoed (protestants, socialistisch, etc.) vormde de maatstaf waarmee de bemiddeling tussen winst en kwaliteit geregeld werd. Tegenwoordig echter worden woningcorporaties verplicht hun ideologische kleuren af te leggen en zich als volwaardige marktpartners te gedragen, omdat dit de woonkwaliteit ten goede zou komen. Dit is echter een vals beeld: het verbergt dat precies hetgeen waartegen men het nodig achtte de woonkwaliteit te beschermen (nl. een houding die enkel denkt in termen van winst en de economische gezondheid boven alles laat primeren)... zich vandaag zelf opwerpt als bemiddelende instantie.

We mogen hier echter niet in de val trappen het beleid als het manipulerende meesterbrein te demoniseren. Deze conclusie gaat te kort door de bocht. De rol van de bevolking zelf is immers niet zonder smet, omdat ze zich maar al te graag wentelt in de haar toegeschoven signaalfunctie. De veelgehoorde klacht van de bevolking dat al het inspraakgedoe uiteindelijk tot niets of de verkeerde dingen leidt, mogen we als critici dan ook niet serieus nemen. In dat soort kritiek lezen wij eerder een wanhopige

16
Op geopolitiek niveau is eenzelfde beweging gaande met de positie die de USA inneemt. Niets of niemand kan een land beschermen tegen een agressie van de USA, omdat deze zichzelf opwerpen als bemiddelende instantie, gebouwd op humane en democratische beginselen. Het is binnen dergelijke situatie dat we Slavoj Žižeks interpretatie van de homo sacer moeten situeren: iemand als de Afghaan weet niet op welk moment er voedselpaketten, dan wel bommen uit de lucht vallen. Zie: *Welcome to the Desert of the Real*, Verso: Londen 2002.

poging om de eigen passiviteit te bezweren en de eigen medeplichtigheid te verbergen, dan een bewijs van oprechte betrokkenheid. Politici en beleidsmakers worden dan ook steeds opnieuw verweten dat zij de signalen van de 'ander' verkeerd begrijpen en/of de authentieke boodschap van de burger op schandelijke wijze manipuleren. Ook al zou dit zo zijn, dan nog stellen wij dat de bevolking haar eigen waarheid terugkrijgt. Door de invulling van haar holle kreten over te laten aan de politici, is de burger zelf meer dan ooit verantwoordelijk voor de zogenaamde wantoestanden op het beleidsniveau.

De burger gaat dus niet vrijuit. Zijn medeplichtigheid in de malaise manifesteert zich in het feit dat hij enerzijds te lokaal, anderzijds te integraal denkt. Met het eerste doelen we op het feit dat als het over de eigen straat gaat, iedereen meestal goed in staat is om te formuleren wat er echt nodig is: grasbedjes voor hondenpoep, hergebruik van huisvuil, meer blauw op straat, etc. De banaliteit, pietluttigheid en kortzichtigheid van dergelijke oplossingen, bewijzen voldoende dat de bevolking niet op een integraal niveau wenst mee te denken. De bevolking wordt hierin uiteraard aangemoedigd door het beleid: die wil maar al te graag dat de burger concrete dingen vraagt, aangezien deze gemakkelijk te leveren zijn. Een bevolking die enkel integraal denkt, is echter evenzeer verwerpelijk. In dit verband kennen we de slappe leuzen als 'het blijft wachten op een mentaliteitswijziging in de hele maatschappij', 'de hele samenleving gaat naar de hens', of 'wat je ook doet, alles blijft bij het oude als de politieke structuren niet mee evolueren'. Deze veralgemeniserende nonsens moet gezien worden als slagen in het niets. Het zijn slogans die opnieuw als excuus dienen om elk handelen uit te stellen en/of over te laten aan anderen. Wij betwijfelen ten zeerste of deze verkrampte noodkreten en de eerder genoemde pietluttige oplossingen een maatschappij

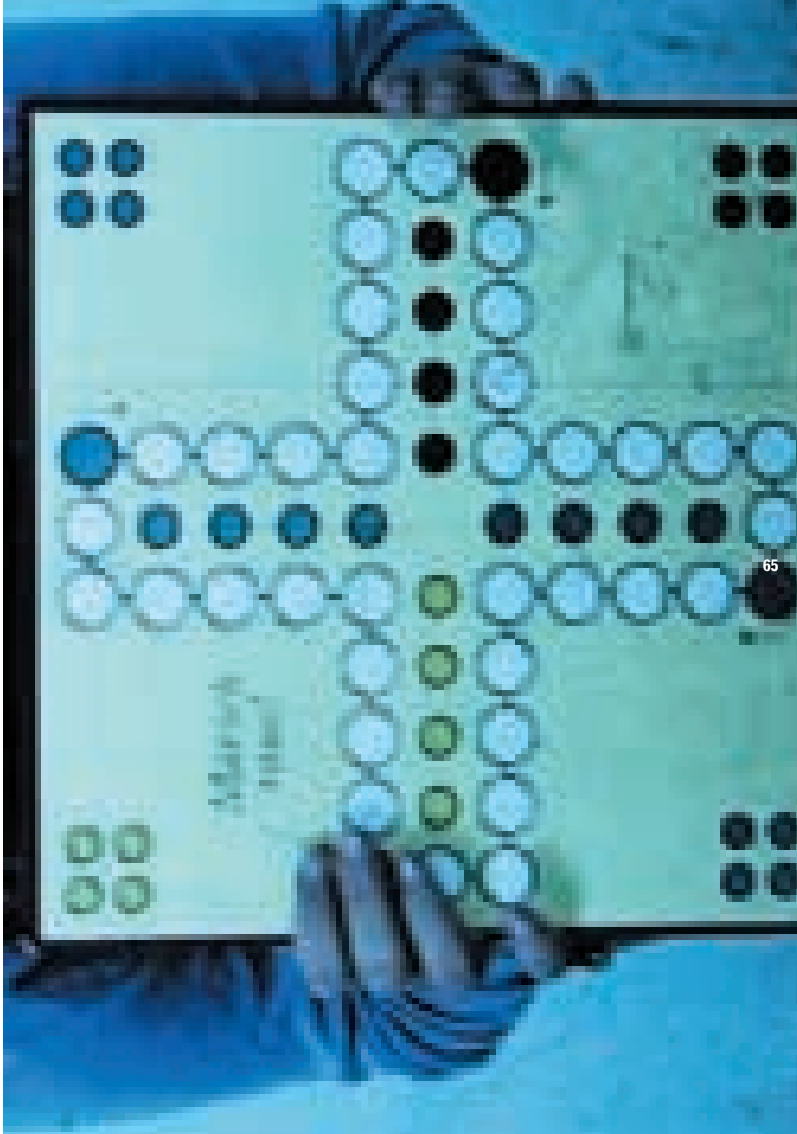

NAAM: Abdelhaq

NAAM:

NAAM:

NAAM:

NAAM: Mehmet (16)

Groen, groen, groen
is wat groen zien in Tilburg

NAAM: Sanne

Dit kunst wordt gemaakt door de

zullen realiseren, die een universele rechtvaardigheid kan dragen. De enige toelaatbare oplossing is een combinatie van beide: een lokale (misschien wel banale) actie die niettemin ruime consequenties heeft voor de hele maatschappij. Dit betekent dat men in plaats van voortdurend te zoeken naar ontsnappingspogingen, moet beseffen dat er slechts één *right way in* is: het besef dat er geen *right way out* is. Dit betekent *niet* dat we de planner adviseren zijn grootse dromen op te bergen en zich als een nomade terug te trekken in de woestijn om daar te wachten op het 'morgenrood dat niet komen zal'... Integendeel, de planner/beleidsmaker (en ook de burger) wordt gevraagd te doen wat van hem verwacht wordt én tegelijk *het verschil* te maken – Hoe zo iets kan? Gewoon méér doen dan je gevraagd wordt.

5 DE VRIJE MARKTSOCIALIST

Het GSB is doordrongen van een nieuw type beleidsmaker en ondernemer, dat wij 'de vrije marktsocialist' noemen. Denk hierbij aan bedrijven die investeren in onderwijs, cultuur, huisvesting, kunst en gezondheidszorg. Maar denk ook aan overheden die zich meer en meer opstellen als partner op de vrije markt en sociale investeringen beheren als economische transacties. De fundamentele overtuiging van de vrije marktsocialist is dat een kapitalistisch systeem slechts kan lukken als het rekening houdt met zowel zijn sociaal als fysiek draagvlak.

Met name de manier waarop het *die hard*-kapitalisme bereid is om zonder scrupules sociale zekerheden op losse schroeven te zetten voor snel profijt, wordt door de vrije marktsocialist fel bekritiseerd. De vrije marktsocialist presenteert zich dan ook als hét alternatief. BAVO verdedigt de omgekeerde stelling. De droom van een onverdeelde samenleving, zonder scheiding tussen rijk en arm, tot stand

gebracht door het *dreamteam* van kapitalisme en socialisme, gaat helemaal niet tégen het kapitalisme in. Integendeel, deze droom vormt het obscene supplement van het kapitalisme en dient vooral om de economie draaiende te houden.

WANNEER SOCIALISME EN KAPITALISME ELKAAR GIJZELEN

Het is vandaag *bon ton* om zich te distantiëren van het *die hard*-kapitalisme. De droom van een marktsituatie die totaal bevrijd is van elke maatschappelijke frictie en inertie is onaanvaardbaar en moreel verwerpelijk geworden. Meer en meer krijgen we te maken met een nieuw type beleidsmaker en ondernemer dat ronduit stelt dat het project van een onbelemmerde markteconomie voorgoed in de kast van ideologische blunders moet worden weggeborgen. Het argument hierbij is dat een dergelijk systeem uiteindelijk 'niet werkt'. Een gezond sociaal klimaat en een kwalitatief hoogstaande fysieke leefomgeving zijn essentiële voorwaarden voor een welvarende economie. Om dit punt kracht bij te zetten, voert men veelal doemscenario's op van steden waar een ongebreideld kapitalisme een heuse strijd heeft veroorzaakt tussen verschillende groepen bewoners, met periodieke conflicten tussen *have's* en *have-not's*, met plunderingen en nachtklokken, met een militarisering van de openbare ruimte en een segregatie van de stad in zwaarbewaakte *shoppingmalls* en *gated communities*, etc. Opmerkelijk is dat dit nieuwe type beleidsmaker tegelijkertijd het omgekeerde doemscenario opvoert. Men heeft het dan over de dreiging van een economische crisis waardoor alle sociale voorzieningen ingekrompen of zelfs onmogelijk worden. Dat zal zijn effect vervolgens niet missen in de openbare ruimte: de stad zal verloederen, de rijke bevolking zal wegtrekken en er zal gettovorming ontstaan, etc. Dat ook in dit tweede scenario het

17
Op de beursnotering zijn er plannen om een speciale index te voorzien die de sociale verantwoordelijkheidszin van bedrijven representeert *(Social Responsibility Index)*. Een paginagrote advertentie van Coca-Cola in de *Mail&Guardian* (20-12-2002) is hierbij een goed voorbeeld. Hier geen *feel good* reclame, maar een paginagrote tekst in kleine lettertjes waarin uit de doeken gedaan wordt hoe Coca-Cola Company lokale gemeenschappen in Zuid-Afrika helpt met de aids-problematiek, watervoorziening, onderwijs, etc. De problematische kant van deze *'corporate philantropy'* wordt duidelijk bij de tabaksindustrie: hoe moeten we de goedbedoelde, sociale investeringen beoordelen van een bedrijf dat de helft van zijn consumenten de dood injaagt?

doembeeld van strijd en verdeeldheid opgevoerd wordt, toont hoe het sociale en het economische elkaar vandaag, elk op hun eigen manier, tot gijzelaar houden. Beide zitten in een *double bind* waarbij het verbreken van het heterogene huwelijk gelijkgesteld wordt aan het begin van een reeks catastrofale gevolgen voor de stedelijke ruimte én de sociaal-maatschappelijke verhoudingen.

Deze trend, die wij het *vrije marktsocialisme* noemen, vormt ook de onderliggende matrix van het GSB. In haar strijd voor een onverdeelde stad staat de stelling voorop dat een goed sociaal klimaat én een goede woonomgeving drager zijn van een goed draaiende economie. Uiteraard geldt dit ook in omgekeerde richting: een sterke economie wordt als onmisbaar beschouwd voor de uitbouw van een goede sociale zekerheid en een duurzame stedelijke ruimte. Sociaal constructivisme en liberale markteconomie zijn hierbij niet langer incompatibele ideologieën, maar worden gepresenteerd als een *dream team*. Ook de zogenaamde *profitpartners* van de overheid passen een dergelijk *vrije marktsocialisme* toe. Denk aan bedrijven die investeren in opleidingen en huisvesting voor hun personeel, bouwcorporaties die een budget vrijmaken voor de inrichting van de openbare ruimte en projectontwikkelaars die ook acties ondernemen voor de veiligheid van de buurt.[17] In deze context bestempelt men het geheel van dergelijke fenomenen ook wel als *'grijze zones'*. Hiermee bedoelt men dat deze bedrijven meedenken en investeren in zaken die in strikte zin niet onder hun bevoegdheid vallen, maar waaruit ze indirect veel voordeel kunnen halen. In plaats van een duidelijke begrenzing van de rol van de markt (die voornamelijk op winst uit is) en de overheid (als hoeder en verzorger van 'het goed' van de gemeenschap) ontstaan er dus meer en meer vage, 'grijze' zones waarin beide partijen niet langer te onderscheiden zijn.

Dat het GSB tegen het ongebreidelde kapitalisme

ingaat en stelt dat een kapitalistisch systeem slechts kan slagen als het zich baseert op een degelijk sociaal en fysiek draagvlak, lijkt natuurlijk buitengewoon humaan. De zaken liggen echter niet zo eenvoudig. Wij zijn van mening dat dit sociaal engagement gezien moet worden als het ideale supplement van hetgeen waartegen het ogenschijnlijk ingaat: nl. het kapitalisme. Het *vrije marktsocialime* blijft immers, net als het *die hard*-kapitalisme, dromen van een situatie waarin iedereen als winnaar naar voren komt: een situatie waarin woorden als verliezer, achterstandswijk en tekort niet langer in het Nederlands vocabularium voorkomen.[18] Het GSB blijft dus het volle vertrouwen geven aan het kapitalisme en zijn voortdurende streven om de inertie van de maatschappij (sociale instellingen, hulpbehoevenden, onproductieve restruimtes, etc.) te overwinnen en te recyclen in de steeds toenemende kapitaalstromen. Geeft de beruchte strontmachine van de Belgische beeldende kunstenaar Wim Delvoye niet een adequate demonstratie van dit verschijnsel? Deze kunstinstallatie bestaat uit een gigantisch machinaal object dat aan de ene kant van de machine, net als een mens, op gezette tijden gevoed wordt, om enige tijd later aan de andere kant van de machine een perfecte stront uit te stoten. Deze stront wordt vervolgens gebotteld en verkocht als een genummerd kunstwerk in beperkte oplage. Op sublieme wijze wordt getoond hoe de 'recycling-logica' (*nothing goes to waste*) niet zozeer een alternatief biedt op het kapitalisme, maar er een perfecte aanvulling op is. Deze strontmachine confronteert ons met de ultieme droom van de kapitalist: een situatie waarin zelfs de *faeces*, hét meest waardeloze en verwerpelijke afvalproduct, niet verloren gaat, maar daarentegen een waanzinnige meerwaarde produceert door het zonder probleem terug in de consumptieketen te brengen.

Is de sociale zuil van het GSB niet in dezelfde situatie verzeild geraakt als de kunststront? In plaats

18
'... Den Haag heeft aan het eind van de twintigste eeuw de armste én de rijkste wijken van Nederland. Maar een zevende van het woningbestand gaat in de eerste twintig jaar van de eenentwintigste eeuw op de schop. De term 'achterstandswijk' verdwijnt uit het onofficiële Haagse woordenboek. Buurten als Duindorp, Scheveningen, Transvaal en Zuid-West ondergaan een gedaantewisseling...' Zie: www.grotesteden beleid.net

van een doeltreffend tegenwicht te bieden aan de economie, lijkt de inerte sociale rest – die veel zorgen baart, geen directe nutswaarde heeft en elke mobilisatie weerstaat – een meerwaarde te bieden voor de economie. Ook hier geldt immers het motto dat de potenties die de sociale en culturele zuilen bieden, niet verspild mogen worden, maar steeds een meerwaarde moeten genereren. Goede sociale voorzieningen scheppen immers een goed vestigingsklimaat voor bedrijven doordat er minder maatschappelijke problemen zijn, zoals vandalisme en diefstal. Terwijl ook extra investeringen in de fysieke woonomgeving (koopwoningen, speelvoorzieningen, straatmeubilair, etc.) vanuit dit licht rendabel worden: een veilige buurt is immers moeilijk te vinden en zal dus een grotere winstmarge genereren. Het gaat er dus om in te zien hoe de humane opstelling van de hedendaagse *vrije marktsocialist* vooral dient om het kapitalistische vehikel beter te doen rijden. De nieuwe, zogenaamd kritisch-subversieve combinatie van het vrije marktdenken en socialisme, vormt ons inziens helemaal geen tegengif voor de dolle razernij waarmee de kapitalistische machine om zich heen zwaait. Integendeel, het *vrije marktsocialisme* is juist een meer geslepen, geavanceerde versie van dat kapitalisme, waartegen het zich lijkt te keren. Zo komen we tot de volgende stelling: *het verschijnsel van de onverdeelde stad – een stad die niet langer verdeeld is tussen 'have's' en 'have-not's', tussen verweesde getto's en sterk beveiligde enclaves – is het ideale supplement van het kapitalisme.*

OVER DE STRATEGISCHE FUNCTIE VAN DE APPENDIX

Om deze enigszins onbehouwen stelling te staven, is een precies antwoord op de volgende vraag beslissend: welke functie vervult het sociale voor de huidige machtsconstellatie? Laat ons een sprong maken naar het *selfmanagement socialism* in het voormalige Joegoslavië, een maatschappelijk systeem uit een

totaal andere traditie, dat op analoge wijze geconstrueerd is als het *vrije marktsocialisme*. De officiële partijlijn van het communistische Joegoslavië week af van de strikte logica van een communistische planeconomie, zoals die toegepast werd in de voormalige Sovjetunie. Het Joegoslavische regime moedigde zijn bevolking aan om, tegen de eigen communistische principes in, zèlf economische initiatieven te ondernemen. Dat deze ondernemingszin uiteraard binnen bepaalde communistische marges moest blijven, neemt niet weg dat dit *zelfmanagementsocialisme* een heel vreemde, intern conflicterende constructie was: een soort communisme met een kapitalistische gelaatstrek. In het 'hard/zacht'-motto van het GSB kunnen we een gelijksoortige zichzelf tegensprekende constructie herkennen. Aan de ene kant speelt de stedelijke overheid de bal hard om haar concurrentiepositie op de markt te verdedigen, aan de andere kant investeert ze een deel van haar winst in zogenaamd zachtere sectoren, zoals onderwijs, begeleiding van kwetsbare groepen, buurtactiviteiten, etc. Op die manier kunnen we voor het GSB de volgende formule opstellen: het GSB vormt een soort kapitalisme met een sociale gelaatstrek.

Wat is nu de strategische functie van deze appendix? Voor het zelfmanagementsocialisme in het voormalige Joegoslavië kunnen we tenminste twee hypothesen lanceren. De eerste hypothese ligt het meest voor de hand: de aanvulling van het communistische gedachtengoed met zijn ideologische tegendeel en rivaal (kapitalisme), was een strategie om de bevolking te doen blijven geloven in de onfeilbaarheid van het communistische project. Het toestaan van een beperkt eigen ondernemerschap aan de bevolking diende om de mankementen van de communistische planeconomie toe te dekken, zodat deze in ieder geval niet ter discussie werden gesteld. Private groentenkraampjes of straatmarktjes werden gedoogd als een ideale aanvulling op het falen van de stugge, weinig dynamische communistische planeconomie. De tweede, minder evidente hypothese volgt een omgekeerde redenering. Het zelfmanagement diende om te verhinderen dat de bevolking zich vooral *niet* totaal met de communistische dromen en idealen zou identificeren. Paradoxaal genoeg zou dit het einde betekend hebben van het toenmalige regime: deze al té idealistische instelling zou immers de drijfveer kunnen zijn van een tegenbeweging die een écht orthodox communistisch bewind eist en korte metten wil maken met het slappe, hybride gedoe van het toenmalige regime.

Wat nu, als we dit doortrekken naar onze vrije marktsocialisten? In de eerste plaats moeten we dan stellen dat de aanvulling van de vrije markteconomie met haar tegenpool (socialisme), moet verbergen dat het kapitalisme allerminst onfeilbaar is. De vrije marktsocialist zal echter de eerste zijn om dit ridderlijk toe te geven, meer nog: het is zijn belangrijkste argument. De nuance die echter niet gemist mag worden, is dat zijn ambitie er niettemin in bestaat om het kapitalisme ondanks alles te *doen* werken. Hiertoe wordt het sociale voor de kar van de economie gespannen, als de nobele zaak die alle fricties en weerstand in de samenleving moet oplossen. Anders gezegd, het onderscheid tussen middel en doel is bij de vrije marktsocialist steeds dubieus: wordt het kapitaal gebruikt als middel ten dienste van het doel van sociale rechtvaardigheid? Of is het eerder omgekeerd: dat het middel – een gezonde economie – autonoom gaat functioneren en tot doel wordt? De waarheid van de vrije marktsocialisten wordt duidelijk als men hen vraagt waarom men niet gewoon het kapitalisme overboord gooit, als haar juk zo zwaar is en het de bron is van zoveel smart en verdeeldheid. De vrije marktsocialist zal deze kritiek onmiddellijk weerleggen. Volgens hem is het overduidelijk dat 'sociale welvaart buiten de vrije markt' vandaag ondenkbaar is en dat de vrije marktecono-

mie ondanks al haar gebreken nog steeds het 'minst schadelijke alternatief' is. Het *vrije marktsocialisme* laat op die manier zien, hoe het ondanks zijn humane principes van gelijkheid en broederschap, op verkrampte wijze blijft vasthouden aan datgene waartegen het zich zo fel afzet: nl. de vrije marktprincipes. Aan de ene kant spreekt de vrije marktsocialist dus over het kapitalisme als een duivels systeem dat bevolkingsgroepen uit elkaar drijft en een kastemaatschappij veroorzaakt tussen arm en rijk. Aan de andere kant zal de vrije marktsocialist de eerste zijn om de vrije marktprincipes te verdedigen, door te stellen dat de vrije markt 'toch nog zo slecht niet is' en we niet moeten denken dat 'het gras groener is aan de overkant'.

In die zin moeten we (nogmaals) stellen dat de economie overal aanwezig is in het GSB. De sociale zuil staat niet zozeer op een gedeelde eerste plaats, maar is slechts het zwakke broertje. Het is immers nooit zo dat een economische hoogconjunctuur het gevolg is van sociale welstand... Al wil de vrije marktsocialist ons dit wel doen geloven. Dat het sociale voor het GSB niettemin vooral een probleemkindje is, blijkt uit het feit dat men er vertrouwen in heeft dat het met de economische kant wel in orde komt, maar dat het voor sociale projecten veel moeilijker zal zijn om (financiële) dekking te vinden bij investeerders, projectontwikkelaars en andere partners.[19] Vandaar dat de beloofde sociale ommekeer vooral met extra miljoenen door de overheid moet worden mogelijk gemaakt. Toch laat men graag uitschijnen dat het GSB een win-win situatie is tussen sociale, fysieke én economische ontwikkelingen. Uit het woordgebruik in de beleidsteksten valt echter al snel op te maken dat het vooral het kapitaal is dat zich inschikkelijk en tolerant opstelt ten opzichte van wat niet-economisch is. Als men het over het sociale heeft, spreekt men over 'het verdelen van de pijn', 'het spreiden van risico's', 'het gelijkmatig

19
Zie *De Kracht van Den Haag*, p. 27.

verdelen van de lusten en de lasten', etc. In deze manier van uitdrukken komt de impliciete waarheid aan de oppervlakte: voor de vrije marktsocialist is het sociale vooral een last, risico of pijn voor de markt!

Naar analogie met het *selfmanagement socialism* kunnen we nog een tweede hypothese opstellen. De toevoeging van een sociale appendix aan de vrije markteconomie, moet tegengaan dat de bevolking zich volledig gaat identificeren met dit kapitalisme. Misschien is men bang dat iemand op een gegeven moment oproept om te breken met het hybride gestuntel met socialistische en kapitalistische principes. In probleembuurten met een overwegend allochtone bevolking is het vaak een strategie van de overheid om plaatselijke, verliesgevende etnische buurteconomieën te ondersteunen. Officieel wordt dit gerechtvaardigd met het argument dat deze winkels, restaurantjes en koffiehuizen een belangrijke sociale en culturele functie hebben. Men voert aan dat dit onmisbare ontmoetingspunten zijn voor de allochtone buurtbewoners, die nu eenmaal meer functioneren op basis van lokale gemeenschappen, familiale banden, parochiaal-religieuze structuren, etc. Het zou dan ook niet echt logisch zijn, als de overheid dergelijke zaakjes aan hun lot zou overlaten of zou eisen dat zij zich als branche moeten organiseren om financieel zelfstandig te kunnen overleven. Voor een *die hard*-kapitalist is deze overheidsbetutteling echter de reinste onzin: waarom overheidsgeld pompen in aanmodderende, weinig vitale ondernemingen? De *vrije marktsocialist* zal onmiddellijk in de tegenaanval gaan en inbrengen dat we niet alles mogen opvatten in termen van economie en winstbejag: ook '*human capital*' is waardevol en het is niet verkeerd om wat van de woekerwinsten van de grote bedrijven af te romen om dergelijke buurtwinkeltjes en koffiehuizen – en hun sociale en culturele functie – in stand te houden.

Hoe nobel, humaan of ruimdenkend de houding

van de vrije marktsocialist ook mag lijken, zij past perfect in de hierboven gelanceerde stelling: de overheid weet maar al te goed dat, wanneer ook deze allochtone groepen zich zouden identificeren met de kapitalistische droom, er een potentieel gevaarlijke situatie kan ontstaan. Als ook deze groepen zouden doorstoten tot het midden- en kleinbedrijf, dan zou dit de economische stabiliteit in gevaar kunnen brengen. We raken hier aan het gekende probleem van veel Europese economieën. Doordat een steeds groter percentage van de Europese bevolking als gevolg van goede scholing doorstoot tot de bovenste lagen van de economie, wordt het steeds moeilijker om werkkrachten te vinden voor de vuilere en laagbetaalde werkjes (tuinbouw, horeca, etc.) Voor het wel en wee van de economie is het in dit verband cruciaal om een reservoir van 'brute werkkrachten' in stand te houden: mensen die om te overleven bereid zijn te werken tegen een laag loon, zelfs zonder sociale zekerheden. Het fenomeen van de Oosteuropese spookbewoners in Transvaal, die in de Haagse tuinbouw ingezet worden als goedkope werkkracht, moet binnen dit licht beoordeeld worden. De subsidies aan de zogenaamde 'wilde' buurteconomieën, zijn vooral gebaseerd op de vrees voor het potentiële kapitalistische ondernemerschap van deze bevolkingsgroepen. Stel je voor dat deze aanmodderende buurtwinkeltjes en koffiehuizen hun zogenaamd traditionele, niet-westerse, niet-kapitalistische denkwijze overboord zouden gooien en zich stuk voor stuk bikkelhard gaan profileren op de vrije markt... Dat de vrije marktsocialist ridderlijk toegeeft dat het kapitalisme niet het enige zaligmakende middel is en vooral niet op iedereen toegepast mag worden, voorziet dus in een heel precieze functie: het moet verhinderen dat de hele maatschappij zich volledig bekeert tot *het markt-fundamentalisme.*

6 EEN OMMEKEER IN TRANSVAAL? *NOBODY SAID IT WAS GOING TO BE EASY...*

Om een alternatief te bieden op de economische koers van het GSB, wordt vaak in lyrische bewoordingen gesproken over probleemgebieden. Transvaal ziet men dan als een stedelijke structuur die zich op totaal spontane wijze ontwikkelde tot een zelfregulerend complex en er steeds opnieuw in slaagt te ontsnappen aan de tentakels van de planning. Om geen afbreuk te doen aan deze unieke, wilde situatie, schuift men een soort planning naar voren die 'openstaat voor het onverwachte' en bedenkt men strategieën die geen kans onbenut laten. Deze pseudo-kritische geluiden moeten echter ontmaskerd worden: het is geen toeval dat het economisch geïnspireerde beleid eenzelfde taal hanteert.

Niettemin blijft men graag spreken over een kloof tussen *the top* en *the bottom*... Volgens ons wordt hierdoor een andere, meer cruciale en interne kloof ontkend. Zowel de hedendaagse manager als de hedendaagse activist denken een authentieke positie te hervinden in de heroïsche aanvaarding van deze interne kloof. Doordat de manager en de activist echter de limieten van hun eigen project incalculeren, delen beiden eenzelfde lot: ze zijn gedoemd tot het telkens opnieuw opvoeren van een pseudogebeurtenis. BAVO betwijfelt of Transvaal gebaat is met al deze ontsnappingspogingen.

SPREEK DIENAAR, UW HEER LUISTERT

Binnen de hedendaagse discussies over planning en beleid wordt doorgaans de ontkokerde en ondogmatische bottom-up-attitude in stelling gebracht. Men verwijt de traditionele, autoritaire top-down-planning ongevoelig te zijn voor de onderkanten en schemerzones van de stad. De top-down-planners houden nog

teveel vast aan hun eigen dromen en gaan over lijken om hun visies op de ruimte compromisloos door te drukken. Door dit gebrek aan realisme, gaan vaak heel complexe en kostbare ruimtelijke ecologieën in één klap verloren. Deze excessen worden tegenwoordig uit de wereld geholpen door niet langer te tolereren dat de planner vanaf de tekentafel de hele stad herschikt in naam van één of ander groot verhaal.

Wat wij de planning-zonder-planning noemen, presenteert zich als geknipt voor de uitdagingen van de bottom-up. Deze vorm van planning zweert elke autoritaire manier van werken af en beschouwt het als een erezaak om elke zekerheid op het spel te zetten: aangeleerde methodes, fixaties over wat 'goed en slecht' is, standaardrecepten, de positie als deskundige, etc. De bottom-up-planner is ervan overtuigd dat de planner zijn oor te luister moet leggen bij hetgeen zich spontaan vanuit de bodem van de maatschappij aanbiedt. Hiertoe moet hij zich onderdompelen in de 'onderbuik van de stad' om er de logica's van complexe en spontaan gegroeide ruimtelijke systemen te analyseren en registreren. Pas als de planner zich op deze manier buitenspel durft te zetten, zal hij inzien dat de bodem een zelfregulerend, productief krachtenveld is die geen betutteling behoeft. De bottom-up-planning argumenteert dat planning zich moet beperken tot interventies en strategieën die inspelen op de spontaan gegroeide structuren. Een probleemwijk als Transvaal is dan ook een ideale casus voor deze planner-zonder-planning: het is een stuk van de stad dat door een combinatie van wanbeleid en apathie van de maatschappij, jarenlang buiten de blik van de planner is gebleven en juist daardoor een aura van authenticiteit verkregen heeft. In schril contrast met andere delen van Den Haag, heeft Transvaals hoge concentratie allochtonen en spookbewoners, een spoor van onconventionele mutaties nagelaten, die door de planner-zonder-planning worden beschouwd als hét bewijs dat planning niet de enige

garantie is voor een intense openbare ruimte.

Het naar voren schuiven van de bottom-up-planning als een uitweg uit de impasses en mistoestanden van het hedendaagse beleid, is echter vrij naïef in een tijd waarin de overheid zélf volop gebruikt maakt van bottom-up-methodes. In Transvaal bijvoorbeeld scant het beleid als een volleerde bottom-up-planner de verborgen potenties en onaangeboorde kwaliteiten van de wijk, waarna het maatregelen treft die Transvaal in staat moeten stellen deze *opportunities* optimaal uit te buiten. Het veelkleurige, bruisende en chaotisch-wilde karakter van Transvaal, wordt bijvoorbeeld in het nieuwe wijkplan als een kostbaar toeristisch product naar voren geschoven. We toonden reeds aan hoe het GSB dit uitbuiten vooral als een *uitbaten* opvat waardoor de bottom-up onmiddellijk opgenomen wordt in een economisch masterplan. Tegenover de kritiek van de zogenaamde echte bottom-up, zal het GSB (volkomen terecht overigens) benadrukken dat het uiteindelijk hetzelfde doel voor ogen heeft. Ook het beleid wil ruimte vrijmaken voor de ontplooiing van opkomende bewegingen en Transvaal meer middelen geven om op nog spontanere wijze te experimenteren met haar potenties.

De oppositie tussen bottom-up en top-down is dus veel problematischer dan men wil doen voorkomen. Dat de bottom-up het beleid in staat stelt om zijn economische aanpak te legitimeren als een beleidsmatige vertaling van een spontane onderstroom in het maatschappelijk veld, bewijst dat de bottom-up het obscene supplement vormt van het autoritaire top-down-beleid. Is deze samenzwering tussen de onderstroom van de samenleving en de gevestigde orde uiteindelijk ook niet de meest radicale betekenis van Foucaults notie van de heterotopie? De populaire versie van deze notie beschrijft de heterotopie als een zone of fase van experiment waar zaken mogelijk zijn die binnen de gevestigde orde volstrekt onmogelijk geacht worden. Meestal kent

men de heterotopie daarom een subversief karakter toe: door haar spontaniteit en creativiteit zou ze de overbodigheid aantonen van elke bevoogdende instantie en het bewijs leveren dat de maatschappij ook op een horizontale manier georganiseerd kan worden. Wat in deze voor de hand liggende interpretatie meestal vergeten wordt, is de strategische rol die een heterotopie vervult binnen de bestaande orde. Foucault had dit heel goed begrepen. In een zesde en laatste principe van de heterotopie beschrijft hij hoe deze doorgaans de gebreken van de gevestigde orde moet compenseren en verbergen. De heterotopie vormt '*een andere werkelijke ruimte*' die '*even perfect, even zorgvuldig, even goed geregeld is, als de onze ongeregeld, slecht beheerd en schetsmatig is*.'[19] Als Transvaal werkelijk een heterotopie is, dan zou dit betekenen dat de grootstedelijke problematiek van Transvaal een symptomatische rol vervult binnen de normale ruimtelijke ordening. Voor een bewijs hiervan moeten we niet ver zoeken. Geheel naar analogie van Foucaults zesde principe, acht iedereen het mogelijk dat alle hedendaagse idealen op Transvaal toegepast kunnen worden: een ideale mix van bevolkingsgroepen, een spontane participatie vanuit de volle breedte van de samenleving, een meervoudig ruimtegebruik, een situatie waarin elk verschil meerwaarde opbrengt, etc. Idealen die in andere buurten op veel verzet zouden stuiten (zoals in meer welgestelde woongebieden van Den Haag), worden in Transvaal plots wél als haalbaar beschouwd. Hierdoor is Transvaal een klein stukje gerealiseerd utopia waar het ideaal van een onverdeelde stad op niet al te lange termijn gerealiseerd kan worden.

19
Michel Foucault, *Des Espaces Autres, Hétérotopies*, een lezing uit 1967. De Franse tekst kan gedownload worden van http://foucault.info; voor een ingekorte Nederlandse vertaling zie *Dat is Architectuur*, Uitgeverij 010: Rotterdam 2001, p. 391-395.

LOOP NAAR DE HEL MET JE KLOOF TUSSEN *THE BOTTOM* EN *THE TOP!*

Is het ook niet veelzeggend dat het hedendaags beleid zijn overleven formuleert in termen van bottom-up? Het GSB bijvoorbeeld onderschrijft de noodzaak om de eigen politiek-ideologische agenda in de kast te stoppen en reduceert zich tot een instrument van de maatschappij dat moet verhinderen dat geen enkel deel van de maatschappij zich boven het krachtenveld verheft en andere delen miskent of onderdrukt. Hierbij pretendeert het GSB onpartijdig te zijn en slechts controle uit te oefenen op de naleving van de democratische spelregels.

Deze volledige wegcijfering van de eigen positie mag ons niet misleiden. In deze instrumentele rol drukt het GSB meer dan ooit een stempel op de maatschappij. Enerzijds profileert het GSB zich als een neutrale, controlerende instantie die erop toeziet dat er geen machtsmonopolies ontstaan die de dynamiek van de maatschappij in gevaar brengen. Anderzijds is deze neutrale positie van het beleid slechts mogelijk voor zover het beleid zichzelf op agressieve wijze opwerpt als neutrale hoeder van ditzelfde krachtenveld. Het beleid moet op die manier zijn eigen verbod overtreden om zijn positie als neutrale scheidsrechter veilig te stellen. Hiermee stoten we op een inconsequentie of kloof *in* het beleid zelf. Dat een postpolitiek beleid steeds opnieuw de openheid en neutraliteit van het maatschappelijk krachtenveld predikt als een objectieve noodzaak, komt hierdoor in een vreemd daglicht te staan. Het lijkt ons een perfect middel om te verhinderen dat een deel van de maatschappij de stem verheft en zich op hetzelfde niveau van het beleid begeeft. Op die manier is het neutrale gelaat van het beleid een subtiele manier om het eigen machtsmonopolie veilig te stellen. Dat de schijn van een dynamisch en open krachtenveld bovendien de economie ten goede komt, brengt de vermeende neutraliteit van het beleid nog meer in diskrediet.

Tegenover de repressieve tolerantie van de overheid pleit men vaak voor een 'échte bottom-up' die zich niet verliest in ondergrondse machtsspelletjes. Dit radicale streven om de veelvoud aan verschillen

in de maatschappij aan het woord te laten, belandt echter in eenzelfde impasse. De bottom-up gaat er immers vanuit dat iedereen bereid is zijn politieke, religieuze, esthetische of sexuele overtuiging te zien als één van de vele mogelijke levensstijlen in de samenleving. Hierdoor discrimineert de bottom-up iedereen die deze maatschappijvisie niet deelt. Een imam die blijft vasthouden aan het feit dat homosexualiteit tegen de wil van Allah ingaat of een priester die zijn kerk niet wil openstellen als sociaal buurthuis en hardnekkig vasthoudt aan de heiligheid van de sacramenten, mag vandaag zonder probleem aan de kant gezet worden als een asociale, totalitaire en staatsgevaarlijke demagoog. De bottom-up-ideologie gaat er dus vanuit dat alle levensstijlen in essentie evenwaardig zijn en dus evenveel recht hebben om zich te uiten als de andere... en juist daardoor even weinig recht hebben om deze mening aan de ander op te leggen. Ons punt is dat de verschillen hierdoor onverschillig worden: het respect voor de andersheid van de ander leidt noodzakelijk tot een flauwe, confrontatieloze ontmoeting met de ander. Aan de ene kant mag je nooit té ver gaan in het verdedigen en motiveren van de eigen keuze (dat zou een geweldpleging zijn op de ander), terwijl aan de andere kant iedereen recht heeft op een eigen, particuliere levensstijl, waarop niemand ons mag aanspreken. Logisch dan ook dat de hedendaagse mode om vooral in dialoog te gaan met 'de ander' zich meestal beperkt tot wat we *'soap-dialogen'* kunnen noemen: een eindeloze en op gepaste tijden heruitgezonden discussie over ongevaarlijke overtuigingen, oppervlakkige verschillen en het feit of 'de ander je in je andersheid geschonden heeft' of niet. De eis van de bodem aan het beleid om zich vooral op te stellen als een neutrale instantie die niet langer de eigen politieke ideologieën oplegt aan de maatschappij, resulteert dus allesbehalve in een ware politiek in de basislagen van de maatschappij.

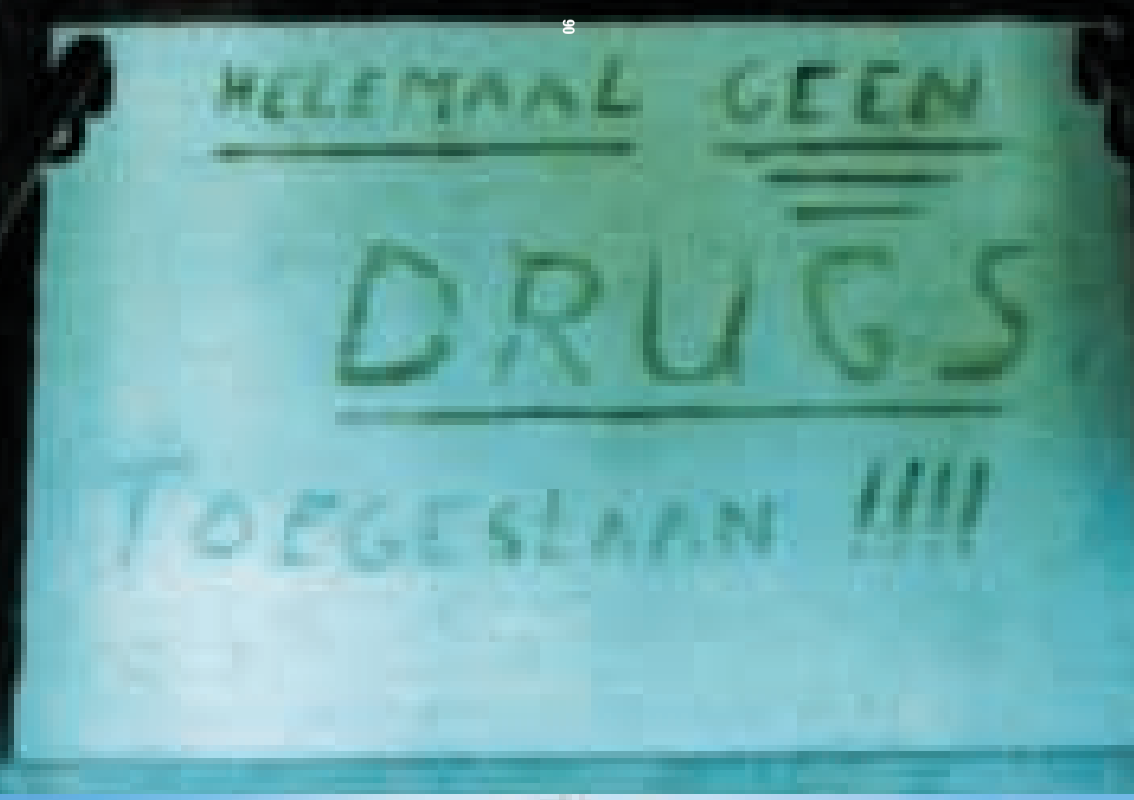
HELEMAAL GEEN
DRUGS
TOEGESTAAN !!!!

Het pleidooi voor een echte bottom-up komt nog omwille van een andere reden in een impasse terecht. Dit toont zich bijvoorbeeld in de krampachtige manier waarmee de bottom-up vasthoudt aan het politiek-correcte adagium van respect voor de ander. Blijkbaar vertrouwt de bottom-up-attitude zelf niet dat alles wel op zijn plaats valt als men het basisniveau zijn gang laat gaan. Ze lijkt er van uit te gaan dat velen deze vrijheid zullen misbruiken en als een machtsvacuüm zullen interpreteren. Vandaar dat ook de echte bottom-up impliciet moet blijven steunen op een minimale toplaag die erop moet toezien dat geen enkele partij een andere partij monopoliseert, door aanspraak te maken op een algemene, objectieve geldigheid. Het beeld van een maatschappij als een heterogene verzameling van particuliere, evenwaardige partijen zoals door de bottom-up gepredikt wordt, kan pas van kracht worden als ze zichzelf daaraan weet te onttrekken en laat representeren in de toplaag. Niet alleen het postpolitieke beleid maar ook de *basis zelf* wordt zo door een inwendige kloof geplaagd. Hebben we met dit laatste geen perfecte cirkel gemaakt? Om niet te verdwijnen als één van de vele mogelijke overtuigingen, moet de bottom-up een verbond sluiten met de top die de algemene geldigheid van de bottom-up-ideologie verdedigt. De top aan de andere kant, kan zijn positie pas veilig stellen door zich op te stellen als een verlengstuk van de bottom-up. In dit licht lijkt de kloof tussen basis en top veeleer een periodieke en dwangmatige enscenering, die de interne kloof op de tegenstrever moet projecteren.

HOW DO YOU MANAGE THE SPLIT WITHIN?

Vandaag menen twee figuren een authentieke uitweg te bieden uit de intern gespleten situatie van zowel het beleid (*the top*) als zijn schijnbaar kritische antipode (*the bottom*). Of zij deze belofte waarmaken

is nog maar de vraag. De eerste figuur noemen wij de *'hedendaagse manager'*. Deze vraagt zich af waarom verandering persé nodig is. Hij gaat er vanuit dat het blind streven naar een radicale ommekeer slechts leidt tot een nuloperatie: elke verandering consolideert zich opnieuw tot een systeem met dezelfde gebreken als de oude situatie. Of je nu vanuit de bodem opereert, of vanuit de gevestigde beleidsstructuren... elke positie zal vroeg of laat haar inherente beperkingen onder ogen moeten zien. De hedendaagse manager onderhoudt dan ook goede relaties met zijn opponenten. Meer nog: hij beseft heel goed dat kritiek noodzakelijk is en goed werk kan leveren als *damage control*. Het is immers veel gemakkelijker om de gebreken in het systeem op te merken vanuit de marges. Hij vindt het dan ook veel productiever om deze revolutionaire krachten recht van spreken te geven, dan kritiek in de kiem te smoren. Sterker nog, hij kan zich goed voorstellen dat hij hetzelfde zou doen als hij in de oppositiebanken zou zitten. De hedendaagse manager weet op die manier elke kritiek perfect te incasseren én te incorporeren: de kraker wordt ingezet als antikraker, de kunstenaar wordt verzorger van palliatieve afscheidsrituelen, de activistisch ingestelde bewoner wordt gebruikt als klankbord van de buurt en de mondige arbeider wordt ingezet als vakbondsafgevaardigde.

Ons punt is niet dat in het geval van de hedendaagse manager kritiek onmogelijk geworden is. Integendeel, kritiek is zeker mogelijk. We betwijfelen echter ten zeerste of een dergelijke vorm van 'kritische beleidsvoering' op lange termijn een duurzame ontwikkeling kan dragen. De open houding van de hedendaagse manager verbergt immers een cynische kern: *doordat de transgressie een plaats gevonden heeft binnen een model van kracht en tegenkracht, kan de hedendaagse beleidsmaker met een gerust gemoed verder gaan met plannen*. Wat voor deze hedendaagse beleidsmaker evenwel volstrekt onacceptabel is, is een kritiek die niet productief gemaakt kan worden in het perfectioneren van het beleid. Dergelijke kritiek wordt direct getypeerd als de asociale en onverantwoordelijke onwil van een enkeling. Aan de andere kant wordt de hedendaagse beleidsmaker door zijn radicale openheid voor elk kritisch signaal, gehinderd om het werkelijke kaf van het koren te scheiden. Hij ziet niet dat veel critici niets fundamenteels te melden hebben en nauwelijks weten wat er werkelijk mank gaat in de beleidsvoering. Als de hedendaagse manager echt uit is op het perfectioneren van het beleid en het indammen van mogelijke aberraties, lijkt een gezonde dosis intolerantie ons hier veel productiever. De hedendaagse beleidsmaker wordt er zo toe gedwongen niet langer te flirten met pseudo-kritische geluiden, die de eventuele gebreken van zijn beleid reeds op voorhand moeten neutraliseren. Pas als hij zijn beleid consequent doorvoert, zullen de echte pro's en contra's van zijn beslissingen aan de oppervlakte komen.

Een andere stereotiepe manier waarop vandaag omgegaan wordt met de inconsequenties binnen elke positie, herkennen we in wat we de *'hedendaagse activist'* noemen. Ook hij weet heel goed dat elk beleid, ondanks alle goede bedoelingen, zijn beperkingen heeft, maar... hij ziet hierin geen reden om bij de pakken neer te zitten. In het volle besef dat elke verandering opnieuw zal stollen tot een systeem, ziet de activist in deze zich steeds herhalende beweging een opportuniteit: het kan een begin zijn van een voortdurende zoektocht naar het onbekende. Dit spel van wet en transgressie levert misschien niet zo heel veel op, het brengt ten minste leven in de brouwerij doordat het éénrichtingsverkeer van de hedendaagse manager verstoord wordt. Op die manier is de activistische houding een vreemd soort mengsel van nihilisme en levensvreugde: een door en door pessimistische houding ('het zal wel niets uithalen, alles is zinloos') wordt gecombineerd

met een mateloze fascinatie om deze zinloosheid te vieren als voorwaarde van de eeuwige cirkelbeweging van constructie en destructie. Het probleem van deze houding is evenwel dat nu niet de kritiek, *maar de wet hier een plaats gevonden heeft en niet langer ter discussie staat.* Het lijkt de hedendaagse activist volkomen duidelijk dat het beleid enkel draait om macht, profijt en winst en slechts gericht is op het eigen voortbestaan. Hiermee ontkent hij dat het beleid misschien helemaal niet zo goed weet waar het naar toe wil en intern misschien wel een zelfde nihilistische opstelling met de activist deelt.

Hoe verschillend de hedendaagse manager en de hedendaagse activist op het eerste gezicht ook mogen lijken, er is toch een heel precieze lijn te trekken tussen deze twee posities. Beide gaan er bij voorbaat vanuit dat de strijd gestreden is en leggen zich neer bij de onmogelijkheid van hun positie. Niettemin geloven beiden dat een authentieke positie mogelijk is in de manier waarop ze omgaan met de inconsequenties van hun positie. De hedendaagse manager doet dit door steeds open te staan voor een kritische input en het proces zijn gang te laten gaan. De activist maskeert zijn berusting door de steeds terugkerende onmogelijkheden te bevestigen. Beide houdingen schuiven hiermee een eigen gebrek (de onmacht om een politieke ommekeer af te dwingen) af op de inherente inconsequentie van het systeem. De hedendaagse manager stelt elke beslissing tot een radicale verandering uit, omdat dergelijke beslissingen telkens opnieuw in gebreke zullen blijven. De hedendaagse activist distantieert zich van elke uiteindelijke beslissing tot verandering, door aan te geven dat het hem helemaal niet draait om een ultieme ommekeer, die zogenaamd voor goed en voor altijd rechttrekt wat krom is en mank loopt. De activist gokt eerder op de nooit eindigende en niet te stuiten dialectiek van kracht en antikracht: hij maakt het de beleidsmaker verdomd

lastig en zal nooit stoppen stokken in de wielen van het beleid te steken.

Aangezien beiden handelen in het volle besef dat alles zinloos is en niets een echte ommekeer teweeg kan brengen, ensceneren de activist en de manager een voortdurende pseudo-gebeurtenis. Onder het mom van een authentieke gebeurtenis wordt elke poging tot verandering voortdurend opgeschort. Omgekeerd verschijnt elke daad die wel de pretentie heeft iets te willen veranderen, in de ogen van de manager en de activist, als een fundamentalistisch waanidee. Dit mag echter niet verhullen dat beiden een derde positie als een onmogelijke uitweg beschouwen: *de positie die ondanks alle schijnbare onmogelijkheden en inherente impasses, blijft vasthouden aan de mogelijkheid van een fundamentele ommekeer.* We prediken hier geen politiek idealisme of fundamentalisme. Dit betekent echter niet dat we even overtuigd zijn als de activist en de manager dat hun geritualiseerde oplossingen werkelijk authentiek zijn. Doordat beiden opereren binnen de eindeloze cirkelbeweging van de wet en haar overtreding, kunnen ze niets anders doen dan het opvoeren van pseudo-gebeurtenissen en tegelijk (of achteraf) toegeven dat het uiteindelijk allemaal zinloos was. Het verwerpen van de eindeloosheid waarmee beiden hun rituelen herhalen, is de eerste voorwaarde voor een politiek (een beleid, een planning, een kunstactie) die wél het *verschil* kan maken.

7 CONCLUSIE: KIEZEN VOOR HET ONMOGELIJKE!

Volgens ons is er een positie denkbaar die een echte verandering kan bewerkstelligen in Transvaal. Twee belangrijke valstrikken moeten hierbij vermeden worden. Ten eerste de gedachte dat het onmogelijk is om te ontsnappen aan het eeuwige spel van planning

en mutatie. Ten tweede de onbevlogen reactie tegen deze berustende houding, in de vorm van onkritische fantasmen van *'schone, hele en veilige'* ruimtelijke sferen, die op een organische wijze tot stand kwamen en/of zullen komen. Beide opties trachten de symptomen waarmee de planning vandaag geconfronteerd wordt, te ontvluchten.

Een actie van een priester in het Noordfranse Calais is een voorbeeld van hoe het mogelijk is om ondanks alle schijnbare onmogelijkheden, *trouw te blijven aan deze symptomen* en tegelijk het verschil te maken. De orthodoxie waarmee deze priester vasthield aan zijn principes, alsook de eenvoud van zijn actie, zijn bepalend voor zijn succes. Ze tonen ons hoe een machinale toepassing van het GSB-dogma *'denk integraal, handel lokaal'*, meer teweeg zal brengen in Transvaal, dan het schijnspektakel van een leger gewillige beulen.

NO MORE PLAYING GAMES!

Inmiddels kunnen we ons voorstellen dat iemand onze ongezouten kritiek volledig beaamt en stelt dat het inderdaad waanzin is om te blijven geloven dat je steeds *part of the game* bent. Hij hekelt de planner-zonder-planning die droomt van misbruik en spontane programmering en hij hekelt eveneens de menigte die met haar passiviteit de planner uitdaagt om de openbare ruimte steeds meer te sluiten. Deze persoon is de eindeloze discussie tussen beleidsmakers en hun gewillige beulen spuugzat en zweert om voorgoed te breken met de dialectiek van planning en transgressie. Onder het motto 'niets doen is altijd erger dan iets doen', gaat hij tenslotte tot de daad over. Aangezien hij uit onze kritiek goed begrepen heeft dat het mislukken van elke actieplan inherent is aan dit plannen zelf, beslist hij om voorgoed een einde te maken aan de oorzaak van het gebrek: de planning dus.

Tegenover de bestaande structuren weigert deze persoon elk compromis en schuift een radicale oplossing naar voren: het bestaande moet weggeschraapt worden. De leegte die deze radicale verwerping teweegbrengt, moet volgens hem opgevuld worden met ruimtelijke structuren die totaal buiten elke planning ontstonden. Hij fantaseert over de tijd waarin de stad nog een onverdeelde en organische eenheid vormde. Tegenover de voortdurend muterende stad plaatst hij het platteland als een organische biosfeer: hij droomt van autarkische woongemeenschappen in symbiose met het ritme van de natuur, zelfvoorzienende kasteelwoningen in buitengebieden, wonen op verlaten eilanden in waterige gebieden, etc. De referentiebeelden hoeven bovendien niet persé tot het verleden te behoren: het gaat ook vaak om visioenen van *cybercities* die een harmonisch, uitgebalanceerd gemeenschapsleven mogelijk maken op basis van hoogtechnologische ontwikkelingen: de droom bijvoorbeeld van een ICT-metropool waarbij iedereen in dezelfde bazaar shopt, drinkt, geniet én ontspant. Tegenover de maakbare stad en haar critici gelooft deze visionair in een ruimtelijke organisatie die zich op een organische, autonome manier ontwikkelt in tijd en ruimte. Als er dan al sprake is van een planning of sturing, dan is dit steeds in volledige harmonie met de objectieve wetten en ordes waarmee mens en omgeving elkaar omspannen. Het beeld van een mens die op instinctieve wijze aanvoelt hoe hij zijn handel en wandel moet aanpassen aan zijn ruimtelijke draagvlak, is hier nooit veraf.

Hoe fantastisch en verleidelijk dergelijke autarkische hightech samenlevingen zich ook mogen presenteren... ze tonen ons opnieuw tot welke *deadlock* we gedreven worden, mocht het plannen simpelweg geëlimineerd worden. Onmiddellijk wordt de leegte opgevuld met holistische fantasieën van volheid en heelheid. Hierbij gelooft men op naïeve wijze dat premoderne leef- en woonvormen of toekomstige

techno-polissen zonder elk gebrek zijn. Ook het GSB droomt zo van een echt, authentiek Transvaal waar 'geluk nog heel gewoon was', een hechte volksbuurt waar bevolking en beleid naadloos op elkaar aansloten. Eveneens droomt ze van een Transvaal waar de onbeperkte mogelijkheden van de ICT elke frictie oplost tussen het wonen en het plannen. We mogen ons niet te snel laten inpakken door deze rooskleurige referentiebeelden, ook al bevatten ze een kern van waarheid. Hoe enthousiast de visionair zijn voorbeelden ook verdedigt als staaltjes van planning-voorbij-het-plannen, niettemin blijven ze doordrongen van de problemen waarmee hij juist radicaal wou breken. Het is immers de onvrede die de visionair ervaart met zijn huidige situatie, die de aanleiding en voedingsbodem vormt van zijn visioenen. Hetzelfde geldt voor de voorstanders van de bottom-up, die graag het concept van de menigte (*the multitude*) naar voor schuiven als dé oplossing voor de bemoeienissen van planners en beleidsmakers. Ze zien hierbij niet hoe het idee van een horizontaal, zelforganiserend systeem als alternatief naar voren komt in een context waarin we volstrekt aangepast zijn aan het dagelijkse mediabombardement en in een tijd waarin het beleid alle lagen van de maatschappij doorspekt.

Tegenover de paranoïa van deze holistische positie, kunnen we reeds het hoongelach horen van twee andere figuren die wij de melancholicus en de pervert noemen. Zij verwijten de visionaire postplanner verwijten dat hij het kind met het vuile badwater weggooit. Zij willen liever vasthouden aan een gezonde dosis realisme en zweren erbij dat er niets bestaat buiten de dialectiek van plannen en mutatie. De redenering hierbij is dat we ons geen rad voor ogen moeten houden: er is geen *beyond*, geen post-*whatever*. Beide zien het holistische project van onze visionair als een volstrekt waanbeeld en argumenteren dat de planning nu eenmaal een socio-ontologisch gegeven is van de mens. Deze twee spitsbroeders verschillen niettemin in *de manier waarop* ze de dialectiek tussen plannen en mutaties beamen:

—De *melancholicus* verheft deze onvermijdelijke dialectiek op pathetische wijze tot een ware ethiek van de authenticiteit. In het feit dat de mooie plannen van de tekentafel in realiteit altijd anders uitdraaien, ziet hij het bewijs van de spontaniteit en levendigheid van de mens. De melancholicus zal dus ondanks de ontegensprekelijke problemen in probleembuurten, geen enkele reden zien om te vluchten naar de veilige *suburbs*. Hij verzet zich heftig tegen fenomenen als Vinex-stedenbouw en andere suburbane of pseudo-landelijke woonmilieu's. Hij ervaart deze als een doodse, geforceerde vorm van stedelijkheid en legbatterijen voor middelmatige, kleinburgerlijke gezinnetjes.

—Bij de *pervert* wordt de onvermijdelijke mislukking van het plannen een doel op zichzelf: hij affirmeert het falen omwille van het intense gevoel – het werkt 'op de buik'. Dat mank lopende plannen ook minder positieve aspecten kunnen hebben voor anderen, is voor de pervert een bijzaak. Het gaat de pervert immers meer om de eigen sensaties die hij beleeft aan de esthetische ruis in de buurt. Denk hierbij aan welgestelde burgers die een armzalig pand opkopen in een marginale buurt, de armzaligheid fixeren en het pand voor het overige upgraden met alle comfort en gadgets. Het idee van de *gentrification* volgt eenzelfde perverse logica: zaken die de buurt vroeger stigmatiseerden, worden een aantrekkings- en identificatiepunt voor een andere, meer gegoede klasse.

De pervert en de melancholicus presenteren zich graag als verstokte realisten, niettemin zijn beide houdingen pogingen om het problematische aspect van 'de voortdurend muterende realiteit' toe te dekken. In beide ontsnappingspogingen gaat telkens de symptomatische rol van deze mutaties

verloren. In dit opzicht doen de pervert en de melancholicus op een iets meer subtiele manier, hetzelfde als de door hen zo verfoeide holistische, visionaire aanpak: het symptoom wordt op een veilige afstand gemanoeuvreerd.

WIE IS ER BANG VAN ENSCHEDE?

Niettemin is er volgens ons een positie denkbaar die niet berust in het feit dat 'alles altijd bij het oude blijft', dat elke daad uiteindelijk een onvermijdelijk falen in zich draagt en er bijgevolg nooit een echte ommekeer in Transvaal mogelijk is. Voorwaarde hiertoe is dat het Transvaalbeleid en haar gewillige beulen radicaal breken met het eeuwig terugkerende spel van planning en mutatie, zonder zich echter te verliezen in onkritische fantasmen van harmonische, *'schone, hele en veilige'* ruimtelijke organisaties ergens in het verleden of in de toekomst. Hiervoor is het nodig om lering te trekken uit de acties van een katholieke priester in de Franse havenstad Calais (november 2002). Na de sluiting van het vluchtelingenopvangcentrum in het dorpje Sangatte, nabij de ingang van de Kanaaltunnel naar Groot-Brittannië, zwermden groepen vluchtelingen uit over de Franse en Belgische kust. De vluchtelingen moesten hierdoor overleven in de meest ellendige omstandigheden. De priester zag het als zijn plicht om zijn kerkgebouw open te stellen voor deze illegalen en hen onderdak te verlenen – dit tot grote ontsteltenis van de Franse gemeenschap. De kerk werd dagenlang belegerd door de oproerpolitie, die met harde hand een einde wou maken aan de bezetting. We slaan de bal volledig mis als we benadrukken hoe de gangbare orde tijdens de bezetting van de kerk carnavalesk op zijn kop stond en hoe alles weer in zijn oude plooi viel na de inval van de oproerpolitie en de evacuatie van de vluchtelingen. Ook missen we het cruciale punt als we de gebeurtenissen in Calais afdoen als een *onemanshow* die uiteindelijk niets opgeleverd

heeft, behalve wat publiciteit voor een lokale priester. Ook al zou deze kritiek een kern van waarheid bevatten, de waarheid van het gebeuren in Calais moet niet gezocht worden in deze menselijke, al te menselijke oprispingen. Het openstellen van de kerk in Calais was misschien wel een lokale wanhoopspoging van een enkele priester, niettemin maakte deze enkeling het verschil – waarom? Heel eenvoudig: omdat deze priester *trouw bleef aan het symptoom*.

In de gebeurtenissen rond de kerk van Calais komen tal van elementen op miraculeuze wijze samen. De Franse republiek werd er gedwarsboomd door hetgeen ze moest uitsluiten om te kunnen ontstaan: nl. de religie. In het geloof een neutrale, open samenleving te kunnen uitbouwen op basis van schijnbaar universele principes (*gelijkheid, vrijheid, broederschap*), werd de religie uitgebannen uit alle overheidsstructuren en juridische sferen. Het idee hierachter was dat iedereen volop de mogelijkheid moet kunnen krijgen om zich in alle vrijheid te ontplooien en zijn talenten uit te buiten. Om dit ideaal mogelijk te maken, definieerde men de maatschappij als een 'maatschappelijk krachtenveld' – dat vooral open en neutraal moet blijven. Voor tendensen als religieus of etnisch fanatisme is binnen een dergelijk krachtenveld geen plaats. Op die manier is het veelzeggend dat juist een radicale geloofsdaad van een katholieke priester in de tijdspanne van enkele dagen het Franse politieke project op de helling plaatste door het te confronteren met het feit dat een dergelijk project zijn eigen idealen moet overtreden om het vehikel draaiende te houden. De Franse orde werd bijvoorbeeld geconfronteerd met het feit dat het ideaal van de 'gelijkheid', vooral geldt voor haar eigen staatsburgers. Het cruciale punt is hier uiteraard dat de actie van de priester toont dat religie minstens evenveel recht van spreken heeft als het erop aankomt

gelijkheid, vrijheid, broederschap in concrete situaties te waarborgen.

De lezer mag gerust zijn, we pleiten hier niet voor een terugkeer naar een middeleeuwse, clericale samenleving, maar willen gewoon aantonen hoe deze priester het '*think global, act local*'-adagium tot in zijn uiterste consequenties doorvoerde. De lokale uitvoering van de christelijke regel om je vijand lief te hebben en onderdak te verlenen, toonde de gebreken van de algemene ('normale') regels en schreeuwde om een grondige ommekeer op ditzelfde algemene, universele niveau. In die zin waren de acties van de priester méér dan een geïsoleerde *onemanshow* of een publiciteitsstunt van de op sterven na dode kerk. Precies door op een bijna machinale wijze de kaart te trekken van het symptoom en deze op het universele niveau te plaatsen, werd een daad gesteld die *niet* langer op aanvaardbare wijze opgelost kon worden binnen de normale gang van zaken – noch door een simpele aanpassing van de Franse immigratiewetten; noch door middel van logistieke, humanitaire voorzieningen; noch door de prudente, berustende houding dat er misschien wel een acuut probleem was, maar dat de nood nu wel gelenigd is en alles min of meer onder controle is.

Sprak de besluiteloosheid en onmacht van de oproerpolitie en de Franse minister van Binnenlandse Zaken niet voor zich? (Om nog maar over de verzamelde pers te zwijgen.) Deze ongemakkelijkheid is het teken dat de priester voorbij ging aan alle carnavaleske pseudo-gebeurtenissen en heel overwogen een echte gebeurtenis plande. In enkele dagen tijd boorde de priester uit Calais zijn vinger in de wonde van de Franse natie en rakelde daarmee haar vergeten trauma's op. De overheid (en haar gewillige navolgers) durfde haar eigen project, idealen en wetten niet langer uit te voeren en moest met harde hand haar impliciete logica's ten toon spreiden. In de belegerde kerk ontstonden er bijvoorbeeld al na enkele dagen ernstige hygiënische en humanitaire problemen, er was slechts één toilet, geen douches, etc. De Franse overheid was zich hier goed van bewust en gebruikte dit als een middel om de solidariteit en vastberadenheid van de bezetters te breken. Het feit dat de overheid hier niet langer haar officiële waarde van broederschap toepaste, maar haar toevlucht nam tot een geslepen belegeringsstrategie, bracht de interne gespletenheid tussen het officiële, humane gelaat van de overheid en haar (obscene) 'ware gelaat' aan de oppervlakte. Deze gespletenheid toont zich als we zien hoe de Franse overheid juist de personen die haar ideale burgers zouden moeten zijn (zwakke, hulpeloze mensen op zoek naar een meer menselijke toekomst), moet criminaliseren om haar officiële schijn hoog te houden.

Welnu, het belang van de gebeurtenis in Calais is dat op dergelijke momenten de planning of het beleid terug bevraagd kunnen worden, omdat alle schijnbaar neutrale, depolitiserende maskerades onmogelijk worden. De rol van de priester is hierin cruciaal. In plaats van een pleidooi te voeren voor de onmogelijkheid van het plannen (het steeds falen van het politieke project van de maakbare samenleving, het voorstellen van de religie als de stofzuiger van politieke wantoestanden, etc.), koos deze priester hier radicaal voor *het onmogelijke*. Niet dat de priester als een anarchist de officiële normen en waarden van de Franse politieke orde aan zijn laars lapte en dus iets deed wat binnen de consensus onaanvaardbaar of verboden is. Integendeel, de acties van de priester waren juist zo effectief, omdat hij de politieke idealen strikter en consequenter toepaste dan de Franse staat doorgaans zelf doet. In die zin kunnen we nauwelijks spreken van een echte *keuze* van de priester... Eerder is er sprake van een vreemde combinatie van orthodoxie en naïviteit: de priester zag simpelweg geen verschil tussen de principes van de

Franse republiek (*gelijkheid, vrijheid, broederschap*) en zijn eigen christelijke overtuiging (dat men zelfs vijanden moet liefhebben en onderdak verlenen). Dat de daad van de priester niettemin zoveel ophef veroorzaakte, is te wijten aan het feit dat de priester de tere plek van de Franse republiek raakte. Het werd duidelijk dat onder de officiële Franse wetten en principes een zone schuilt die steeds verborgen moet blijven: een zone van geschreven en ongeschreven regels die de politieke kracht van de officiële wetten en principes inperkt en daardoor het obscene fundament vormt van deze wetten en principes. Hier stoten we op de kern van het gebeuren in Calais: de priester verzette zich niet tegen de officiële principes, maar hij was totaal ongevoelig voor de geschreven en ongeschreven regels die deze principes vergezellen. In die zin was de daad van de priester géén verzet. Hij deed integendeel juist *meer* dan van hem gevraagd werd. Hij toonde dat er een plaats is buiten de Franse wetten en constituties (in dit geval de christelijke waarden) die niet in strikte zin verboden is, maar niettemin de *symptomatische waarheid* van de Franse onverdeeldheid blootlegt: *de leuze 'gelijkheid, vrijheid, broederschap' is een wassen neus die zelfs een priester niet al te serieus mag navolgen.*

Om te besluiten willen we er nadrukkelijk op wijzen dat Calais niet zover afligt van Transvaal en dat er meer dan één lijn te trekken valt tussen deze twee marginale gebieden van het onverdeelde Europa. Hiertoe moeten we een vertaalslag maken van de actie van de priester in Calais naar Transvaal. Kunnen we iets analoog bedenken in Transvaal? Jazeker, ook in Transvaal staat een leegstaande kerk. Geheel in de lijn van de GSB-droom van een onverdeelde stad wordt de leegstaande Julianakerk door de gemeente Den Haag nieuw leven ingeblazen: als *'activiteitencentrum van alle bewoners in de wijk'*, zal de Julianakerk dienst doen als het nieuwe *'centrum van Transvaal'*. Men ziet de Julianakerk hier als een hedendaags staaltje van openbare ruimte die zowat alle functies zal herbergen. Als internetcentrum moet de voormalige kerk de buurtbewoners van Transvaal in de eenentwintigste eeuw lanceren (ICT, online-participatie, verruimen van leefwereld), als interconfessionele gebedsruimte moet de kerk de eenwording der religies waarmaken (alle verschillende religies moeten er kunnen bidden in één container) en het multifunctionele karakter moet ervoor zorgen dat de Transvaal-menigte in voortdurend contact blijft met elkaar (door middel van een ontmoetingsplaats, buurtwinkel en koffiehuis zullen de meest uiteenlopende partijen en culturen samen komen onder één dak). Hoe wild, subversief en ruimdenkend dit alles mag lijken, niettemin stellen wij dat deze pseudogebeurtenis van de Julianakerk een 'heterotopie van de compensatie' maakt, waar zelfs Foucault slechts van kon dromen. In tegenstelling tot deze wilde droom van de gemeente Den Haag, zal er méér moeten gebeuren om de Julianakerk echt tot leven te wekken. Hiertoe moeten de strategieën en dromen van de gemeente tot in haar uiterste consequentie meegespeeld worden. Als het GSB echt van plan is een onverdeelde stad te realiseren waar het verschil voortdurend gevierd wordt, dan zal ze moeten beginnen met de illegale Bulgaren en andere spookbewoners die in Transvaal ondergedoken overleven in een gecriminaliseerd milieu (maar niettemin de Haagse tuinbouw in leven houden) een blijvende huisvesting te geven in de Julianakerk. Maar dan niet volgens de gebruikelijke procedures waarmee het Nederlandse beleid de symptomen van zijn subversieve kanten ontdoet. Hierbij wordt het symptoom geïnstitutionaliseerd en gevierd in een plaatselijke gedoogzone of regelvrij eilandje, terwijl de 'normale' gang van zaken gewoon verder boert. Om te voorkomen dat de Bulgaren hetzelfde lot beschoren is als de overige *outcasts* van de Nederlandse samenleving
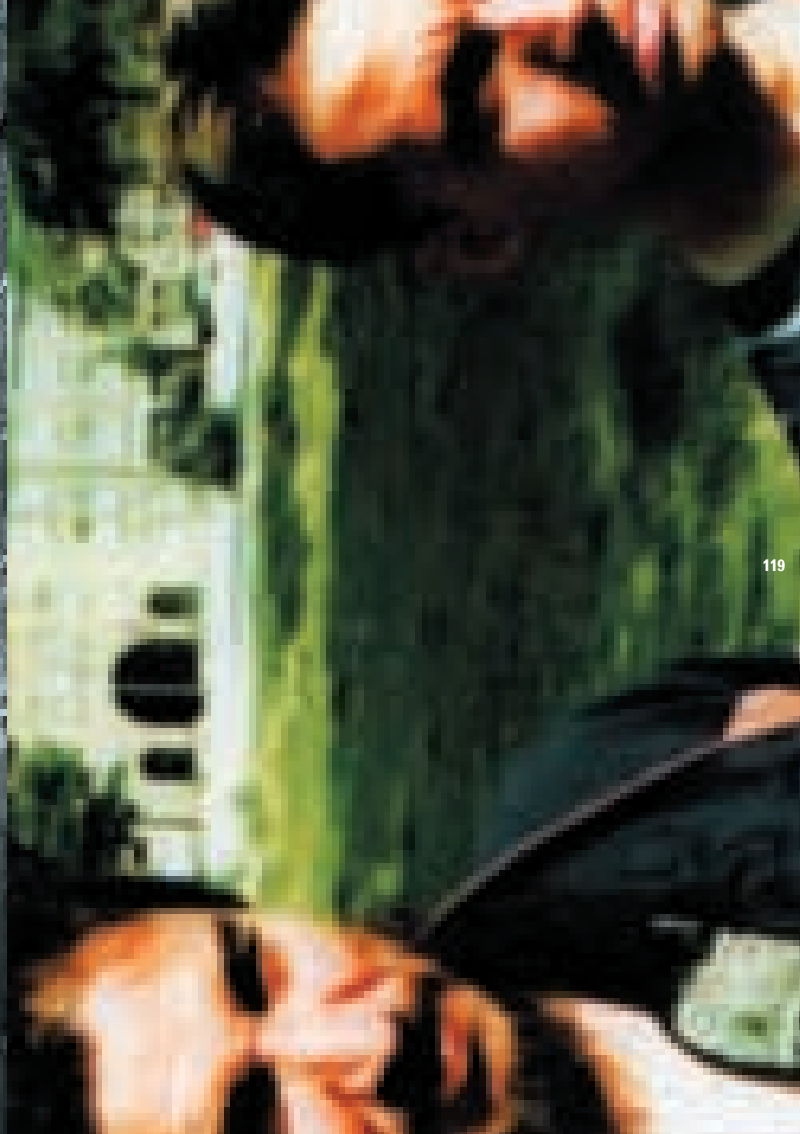
(druggebruikers, prostituees, neo-nazi's, skaters, etc.) kan de priester uit Calais ons hier meer dan ooit de weg wijzen. De vertaalslag van Calais naar Transvaal toe, is pas compleet als het GSB-dogma *'denk integraal, handel lokaal'* naar de letter opgevat wordt en radicaler toegepast wordt dan het GSB zelf doet. Eerder dan verkrampte participatie te organiseren door misplaatste socio-educatieve activiteiten of artistieke bottom-up-acties, moet men het beleid met haar eigen middelen bestrijden: men moet resoluut geloven dat een lokale, subjectieve actie de objectieve droom van Den Haag werkelijk kan verstoren. Op dit punt gekomen is het duidelijk dat slechts twee zaken de voor onmogelijk gewaande ommekeer in Transvaal zullen bewerken: enerzijds zonder compromissen de zijde kiezen van het symptoom, anderzijds in een absoluut intolerante en weerbarstige geest beginnen met op lokaal niveau te plannen en pas tevreden zijn als die actie de globale orde in vuur en vlam zet.